

white

Gasverksområdet

Hjorthagen 1:3

Antikvarisk förundersökning och karaktärisering

Hus 21, Ångkraftcentral



Objekt:

Hjorthagen 1:3

Hus 21

Gasverksområdet

Hjorthagen, Stockholm

Beställare:

CA Fastigheter

2017-10-29

Stockholm

Ansvarig antikvarie:

Annika Andersson

White Arkitekter AB

Östgötagatan 100, Stockholm

Tel. +46 8 402 26 33

annika.andersson@white.se

Handläggande antikvarie:

Maria Ros

Annika Andersson

Evelina Regenius Jouper

Foton:

Samtliga foton är tagna av White arkitekter om inte annat anges.

Omslagsfoto:

Foto av fasad mot Bobergsgatan taget 2014-11-19.

Innehållsförteckning

Inledning	s. 4
Bedömningsgrunder	s. 5
Sammanfattning historik	s. 7
Historik	s. 8
Tidslinje	s. 18
Förändringar i årtal	s. 21
Datering av väggar	s. 22
Kulturhistorisk karaktärisering exteriör	s. 26
Kulturhistorisk karaktärisering interiör	s. 28
Kulturhistorisk värdering	s. 32
Källhänvisning	s. 34
Källor	s. 37

Inledning

Bakgrund och syfte

White arkitekter AB har givits i uppdrag av JR Kvartersfastigheter, genom Projektbyrån Stockholm AB, att i en antikvarisk förundersökning genomföra en kulturhistorisk karaktärisering och värdering.

Syftet är att skapa ett material som kan användas som grund för kommande förändringsarbete som kommer äga rum under lång tid. Materialet kommer även kunna ligga till grund för förändringar som görs i förvaltningsskedet. Materialet förhåller sig således inte till några ombyggnadsförslag utan är tänkt att ligga till grund för kommande konsekvensanalyser.

Omfattning

Deluppdraget omfattar kulturhistorisk karaktärisering och värdering av interiör och exteriör för hus 26/24/25 inom Gasverksområdet i Hjorthagen, Stockholm. Byggnaderna utgör visserligen olika byggnadskroppar och har individuella husnummer, men i denna utredning kommer de att behandlas som en enda byggnad eftersom de i stadsrummet uppfattas som en byggnadskropp. Uppdraget omfattar även byggnadens historik för att klargöra vilka förändringar byggnaden gått igenom med tiden.

Deluppdraget är en del i ett större uppdrag som omfattar Antikvarisk förundersökning för hus 15/16, 21, 26/24/25 och 29.

Eftersom en antikvarisk förundersökning ska vara ett verktyg även inför myndighetsutövning är det viktigt att klargöra vilka delar av en byggnad och miljö som omfattas av gällande lagrum och vilka som faller utanför lagens ram. T.ex. kan produktionsteknisk utrustning så som maskiner tillföra karaktärsdrag och bidra till en byggnads kulturhistoriska värde. Maskinerna kan däremot inte skyddas med gällande lagstiftning eftersom de som lös egendom omfattas av Jordabalken (1970:994).

Benämning av byggnaderna

Vid numrering och benämning av byggnaderna används de nu vedertagna numren och benämningarna. Flera av byggnaderna i området har med tiden givits andra namn och benämningar än de ursprungliga, beroende på förändrad bebyggelsestruktur i området samt ändrad användning av byggnaderna.

De äldre benämningarna redovisas under varje enskild byggnads historik. För material som belyser utvecklingen av området och förändring av byggnadsstrukturens utveckling hänvisas till det enskilda dokument som redovisar områdets historik som helhet.

Redovisning av materialet

Varje enskild byggnad och dess historik samt historiken i stort redovisas separat i enskilda dokument som överlämnas i digitalt format till uppdragsgivaren. Genom att varje byggnad redovisas i ett separat dokument ökar flexibiliteten i materialet.

Vad är en antikvarisk förundersökning?

Dokumentet *Antikvarisk förundersökning* är ett verktyg att använda under förprojekterings- och projekteringsfasen då en byggnad eller ett område ska genomgå förändringar.

Dokumentet syftar till att beskriva olika förändringar som har påverkat en byggnads eller ett områdes *kulturhistoriska värden och karaktärsdrag*. Det syftar också till att klargöra *vilka värden och kulturhistoriska karaktärsdrag* som byggnaden och området besitter i dagsläget.

Utifrån dessa uppgifter kan sedan antikvarien på ett överblickbart sätt värdera och bedöma om ett åtgärdsförslag är varsamt och hänsynsfullt mot byggnadens kulturhistoriska värdena och karaktärsdrag, eller om åtgärden innebär en förvanskning.

Vad är kulturhistorisk karaktärisering?

Byggnaders karaktärsdrag är en hänvisning till PBL 8 kap 17 §. Genom att hänsyn tas till karaktärsdragen tas byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tillvara. Därmed undviks även förvanskning i enlighet med PBL 8 kap 13 §.

En kulturhistorisk karaktärisering syftar därför till att ange vilka en byggnads kulturhistoriska karaktärsdrag är, så att dessa kan värnas särskilt.

För beskrivning av byggnaders karaktärsdrag används Boverkets *Checklista karaktärsdrag* som utgångspunkt, dock används inte rubriken *Kompletterande begrepp* eftersom dessa förklaras närmare i kapitlet om kulturhistoriska värden. Karaktäriseringen är även något mer komprimerad för att vara anpassad till det beskrivna objektet. Checklistan finns att tillgå via Boverkets hemsida.

Vad är kulturhistoriskt värde?

Byggnadens kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i PBL, bl.a. PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 13 och 17 §§. Det är dock inte fastställt vare sig i lagtext eller rättspraxis vad kulturhistoriskt värde är.

Synen på vad kulturhistoriskt värde är förändras med tiden, ungefär som arkitekturstilar förändras. Tolkningen av vad som är kulturhistoriskt värdefull kan därmed inte ses som en statisk bedömning utan måste ses som en bedömning som kan omtolkas utifrån ny rättspraxis och förändringar i samhället.

Denna antikvariska förundersökning utgår från en modell framtagna av Riksantikvarieämbetet. Modellen beskrivs i boken *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* av Axel Unnerbäck. Modellen bygger på att det kulturhistoriska värdet är uppbyggt av dokumentvärden, upplevelsevärden och förstärkande värden. Dessa kan sinsemellan ha olika dignitet vilket innebär att ett värde kan ses som viktigare än ett annat.

Bedömningsgrunder

Tidigare antikvariska ställningstaganden


Stockholms stads klassificering

 Blå


Fastighet med bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen.


Nyréns Arkitektkontors klassificering

Kulturhistoriskt värde, fördjupning

 Särskilt kulturhistoriskt värde, exteriör


 Kulturhistoriskt värde, interiör

 Särskilt kulturhistoriskt värde, produktionsteknisk utrustning (ångpannorna och manöverpanel)


 Kulturhistoriskt värde, produktionsteknisk utrustning (pannrum)

Känslighet/Tålighet enligt

 Känslig, exteriör

 Känslig, interiör (entréhall, trapphus, turbinhall, manöverpanel, pannrum)

 Tålig, interiör (övriga delar)

 Hög känslighet, produktionsteknisk utrustning (Härden)

 Tålig, produktionsteknisk utrustning

Lagstadgat skydd

Den aktuella fastigheten omfattas inte av detaljplan. I dagsläget pågår planläggning av området av Stockholms stadsbyggnadskontor.

Trots att byggnaden inte omfattas av detaljplan gäller Plan- och bygglagen (PBL) vid ändring av byggnaden. Detta innebär att om byggnaden bedöms besitta stora kulturhistoriska värden omfattas byggnaden av förvanskningförbud i enlighet med PBL 8 kap 13 §. Vidare omfattas byggnaden av varsamhetskravet enligt PBL 8 kap

17 §. Samtliga åtgärder som utförs inom fastigheterna ska utföras varsamt så att de kulturhistoriska karaktärsdragen beaktas.

Området ingår i riksintresse för kulturmiljövården *Stockholms innerstad med Djurgården* enligt Miljöbalken (MB) 3 kap 6 §.

Området och byggnaderna är inte byggnadsminnesmärkta i enlighet med Kulturmiljölagen (KML).

Stockholms stadsmuseums klassificering

Den aktuella fastigheten är markerade som *blå* i Stockholms stadsmuseums inventering, vilket innebär att museet tillsammans med Kulturnämnden har bedömt att samtliga byggnader på fastigheten har ett sådant stort kulturhistoriskt värde att de är att likställa med en byggnadsminnesmärkt byggnad.

Stockholms stadsmuseums klassificering är inte juridiskt bindande och får inte användas som ett juridiskt bindande material, vilket klargjorts i beslut från JO 2012-02-23 med dnr: 5716-2010. Klassificeringen ska däremot ses som vägledande.

Tidigare ställningstaganden

Bjerking AB har genomfört en översiktlig karaktärisering av ett flertal hus inom Gasverksområdet, daterad 2014-12-27. De anställda som utfört den översiktliga karaktäriseringen samt de åt JR Kvartersfastigheter tidigare utförda antikvariska förundersökningarna är numera anställda på White Arkitekter varför utredningarna slutförs av White arkitekter.

Ett antikvariskt planeringsunderlag har tidigare utförts av Nyréns arkitektkontor, daterat 2010-04-20, lett av Urban Nilsson. Planeringsunderlaget har benämnts som antikvarisk förundersökning och beställdes av Stockholms Stads Exploateringskontor.

Förundersökningen utförd av Nyréns skiljer sig enligt intervju med Urban Nilsson (2015-03-06) från de som utförts av Bjerking AB och som nu utförs av White arkitekter på så sätt att Nyréns rapport är framtagen som ett planeringsunderlag inför stadens detaljplanearbete för området. Rapporterna framtagna av Bjerking AB är ingående studier av respektive byggnad beställda av blivande fastighetsägare, mot vilka olika förändringsförslag kan ställas. Enligt Urban Nilsson skulle Nyréns rapport även kunna kallas kulturmiljöutredning eller kulturmiljöanalys, då syftet med rapporten var att på ett mer övergripande plan presentera kvalitéer i området och fungera vägledande för stadens handläggare i frågor om prioritering. Rapporterna påminner om varandra då samtliga utgår från den fysiska miljön och sätter byggnaderna i sin historiska kontext, men Nyréns förundersökning bör ses som ett övergripande planeringsunderlag för staden och Bjerking ABs förundersökningar som projekteringsunderlag för fastighetsägaren. Då Bjerking haft möjlighet att göra mer extensiva arkivsök och tar fram mer djupgående rapporter om respektive byggnad än Nyréns hade möjlighet till, kan ny kompletterande fakta komma fram som kan ge nya förhållningsregler.

Får kulturhistoriskt värdefull bebyggelse ändras?

PBL och gällande rättspraxis anger inte att byggnader med ett kulturhistoriskt värde inte får förändras, bara att de inte får ändras ovarsamt eller så att de förvanskas. Samtidigt måste det även ske en vägning mellan allmänna och enskilda intressen i enlighet med PBL 2 kap 1 § då fråga om varsamhet och förvanskning hanteras.

Enligt idag gällande lagstiftning och aktuella rättsfall kan förändringar i många fall genomföras, det handlar snarare om *hur* åtgärderna utförs än *om* de utförs.

Terminologi

Så långt som möjligt används terminologin och definitioner enligt PBL 1 kap 4 § och PBF 1 kap 2-5 §§. Det innebär bl.a.

Bedömningsgrunder

att en anläggning är en sådan anläggning som anges i PBF 6 kap 1 §.

Källmaterial

För arkivstudier har material från ett flertal arkiv inhämtats. Även en litteraturstudie har genomförts. För exakt lista på använda arkivhandlingar se avsnitt Källor.

Kommentarer kring arkivhandlingar och källor

Gasverket och dess historia har avhandlats i flera böcker och utredningar. I vissa fall finns motstridiga uppgifter. I denna utredning hänvisas därför så långt som möjligt till grundkällor i form av ritningsmaterial.

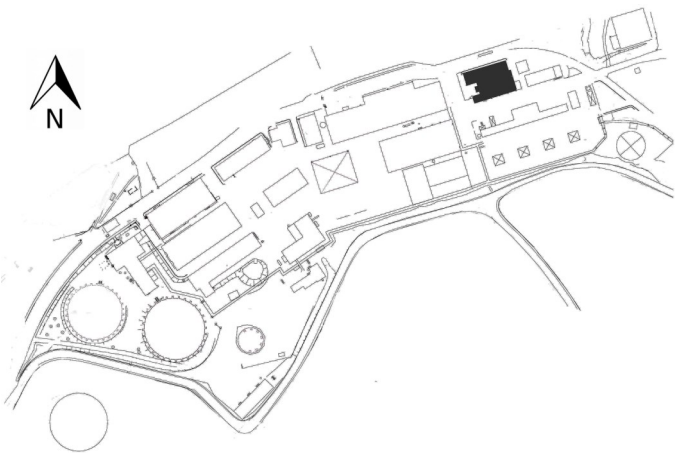
Tolkningen av äldre källor samt ritningsmaterial och fotografier försvåras avsevärt genom att det stora arkivet över gasverket har splittrats upp och återfinns i olika arkiv. I samband med att arkivet splittrats har handlingar kommit på villovägar vilket medfört att det mycket stora arkivmaterialet som innehåller allt från utformning av spisar i arbetarbostäderna till konstruktionsritningar för gasklockorna har tappat sin kontinuitet. I flera fall har ritningar som funnits registrerade inte kunnat plockas fram eftersom det varit oklart i vilket arkiv de finns eller om de ens existerar längre.

Utöver ovan angivet material och vad som redovisas i avsnittet Källor finns en samling om ca 140 glasplåtar i privat ägo hos Peter Nyblom som White AB av kostnadsmässiga skäl ej haft möjlighet att ta del av. Fotografierna är tagna av Karl Eklund under 1892-1912 och visar uppförande av verkets byggnader och när verket tagits i drift.

Källkritik för datering av ombyggnation och väggar

Det som främst legat som grund för datering av väggar och ombyggnationer är det insamlade arkivmaterial från SSAs Kart- och Ritningsarkiv. Materialet som används återfinns i stora drag i historiken i förundersökningen och resonemang kring datering kan således återfinnas i texten och kopplas till bilder. Det årtal som angetts i väggdateringen har grundats på dateringen på den tidigaste ritningen som väggen syns på. Detta innebär att vid vissa fall är ritningen en ombyggnationsritning som visar nybyggnation av en vägg vilket återfinns markerat på grundritningen. I andra fall är det inte klargjort om väggen är ett planerat tillägg eller en redan befintlig vägg. Dateringen utgår från första kända årtal som angetts på ritning och inte exakt uppförandeår. Detta innebär att alla årtal på väggdateringskartorna anges som cirka.

Hus 21 — Ångkraftcentral



Hus 21 uppfördes mellan 1948 och 1952 och hade som syfte att förse hela Gasverksområdet med elektricitet. Tidigare låg en byggnad, kallad retorthus II, på platsen som revs för att ge plats åt ångkraftcentralen. Tillsammans med byggnaden uppfördes även en 95 m hög skorsten som stod klar 1950. Skorstenen var placerad vid byggnadens västra gavel och var förbunden med byggnaden under mark. 1976 revs skorstenen och 2014 revs fundamentet till skorstenen och delar av källaren som band samman skorstenen med hus 21 under mark. Under 2014 revs även en exteriör plattform på den östra gaveln.

Byggnaden uppfördes inte helt enligt bygglovsritningarna, utan från en kombination av två uppsättningar ritningar. De ena uppsättningen var bygglovsritningarna och de andra ritningar från samma år, 1948, återfunna i Fortums egna arkiv.

Ångkraftcentralen uppfördes i totalt sju våningar och byggnaden var i sin övre del förbunden med hus 25 via en transportgång, från vilken bränslet till ångkraftcentralen transporterades. Bränslet bestod av koksstybb, en biprodukt vid framställningen av gas från kammarugnar på hus 26/24/25. Från 1985 återfinns inte förbindelsegången på ritningsmaterial. Idag syns förbindelsegången enbart



Ovan: Bild 1: Hus 21 fasad mot Bobergsgatan. Nedan: Bild 2: Fasad mot söder in mot området.

genom igensatta håltagningar i fasad på hus 21 och hus 25.

På byggnadens östra gaveln gjordes 1965 en liten tillbyggnad för ett reservfläktrum. Byggnadsdelen finns angiven på ritningar från 1997 men finns idag inte längre kvar. När reservfläktrummet revs är oklart.

Byggnaden har genomgått få interiöra förändringar, enbart några mellanväggar har tillkommit på bottenplan samt ett kontorsrum på plan 4. Exteriört har ett stort



Bild 3: Foto från ångpannerummet. T.v.i bild ångpannorna, till höger byggnadens fasad mot söder.

antal fönster har satts igen på samtliga fasader och flera portar har fått nya dörrblad. Ett fönster på den södra fasaden har även förstorats till en dörr.

Efter att gasframställningen på kol lades ner 1972 tomtställdes byggnaden då den var direkt kopplad till gasverksamhetens produkter. Byggnaden stod därefter tom i ett decennium. Under 1990-talet användes byggnaden som rörverkstad och förråd och under 2010-talet och som mekanisk verkstad och förråd. Idag står byggnaden åter tom.

Historik — Nybyggnad

1948-1952 Nybyggnad av ångkraftcentral och skorsten

Ångkraftcentralen uppfördes mellan 1948 och 1952 och ritades av Åke Tengelin. Tillsammans med ångkraftcentralen uppfördes en 95 m hög skorsten som stod klar 1950.¹

Uppförandefas och syfte

Hus 21 uppfördes med syfte att förse hela Gasverksområdet med elektricitet. Ångpannecentralen som fanns i hus 26 räckte inte heller för hela områdets behov vilket gjorde att man även köpte in el från Värtaverket.

Vid framställningen av gas i kammarugnarna uppstod en biprodukt, koksstybb. Kokstybben var svårantändlig och krävde en särskild anläggning för att kunna användas, vilket blev hus 21.

Krigsårens ersättningsbränslen och den dåliga kolen hade gjort att både ugnar och annan produktionsutrustning var hårt åtgångna. Trots detta stod gasverksområdet på sin högsta produktionstopp någonsin i början av 1950. De sista gaslyktorna hade släckts i Enske 1941 men istället hade gasspisarna vid denna tid blivit standard vilket föranledde ett stort behov av gas. Mot bakgrund av detta beslutade stadsfullmäktige 1948 om en stor investering i området där ångcentralen ingick.²

Byggnaden

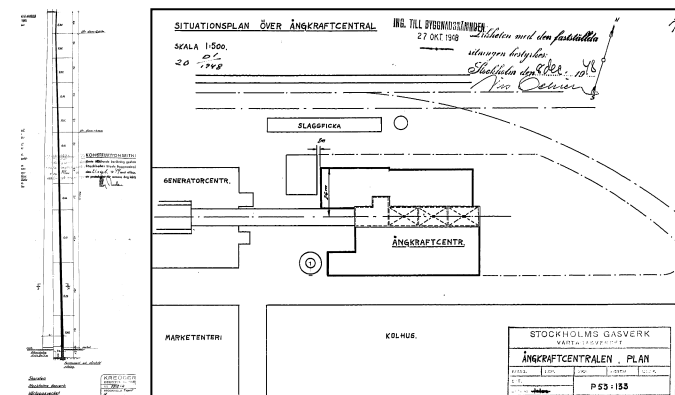
Tidigare låg en byggnad, kallad retorthus II, på platsen som revs för att ge plats åt ångkraftcentralen. Hus 21 uppfördes i totalt 7 våningar med källare. Den 95 m höga skorsten var förbunden med byggnaden under mark.

Byggnaden anlades på betongpelare respektive murar till berg. Dräneringen bestod av lerrör och singel. Ytterväggarna uppfördes av 15 cm armerad betong som utvändigt kläddes med halvstens fasadtegel. Stomme och bjälklag utfördes i armerad betong. Taket belades med **XX**.³

Utformning

Hus 21 utformades inte helt enligt det bygglov som gavs 1948. Av ritningar från stadsarkivet återfinns ett ytterligare förslag från samma år, 1948, efter vilket byggnaden i huvudsak utförts efter. Den enda ändringen som noteras i bygglovet i relationsritningarna från 1952 är en tillkommande dörr på den östra fasaden mot hus 25. (se bild 10-13).

Funktionen av elproduktion var förenad med en viss explosionsrisk. På grund av detta utformades konstruktionen att vara extremt tålig med anordningar för splitterskydd. Alla rumsavskiljande dörröppningar täcktes med brandskydd. Den produktionstekniska utrustningen var också väldigt skymmande och tung. Våningsplanen är utformade att tåla mycket stora laster, t.ex. tål pannrummet en golvlst om max 800kr/m².⁴



T.v. Bild 4: Ritning av skorsten. Källa: SBK

T.h. Bild 5: Situationsplan för den nya byggnaden. Källa: SBK

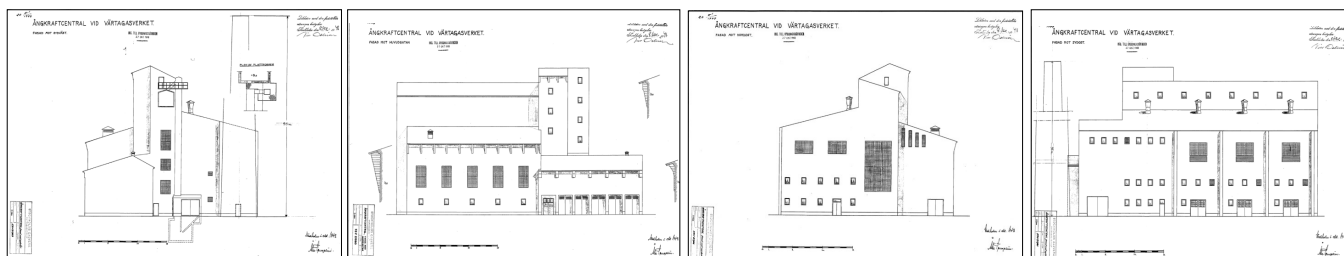


Bild 6-9: Ritningar av fasader, fastställda i bygglov 1948. Ritningar av Åke Tengelin. Från vänster: fasad mot öster (mot hus 25), notera plattformen högst upp på tornet. Fasad mot norr (mot Bobergsgatan). Fasad mot väster, notera de två stora fönsterpartierna som aldrig utfördes och den symmetriska placeringen av mindre fönster under. Se även de fyra parallella fönstren mot takfallet. Fasad mot söder, notera de mindre fönstren samt skorstensens place-

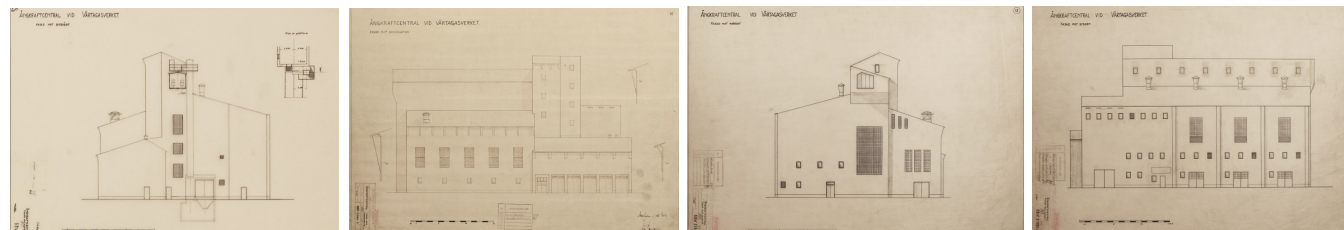


Bild 10-13: Ritningar av fasader från Fortums egna arkiv, daterade 1948. Ritningar av Åke Tengelin. Från vänster: fasad mot öster (mot hus 25), fasad mot norr (mot Bobergsgatan), fasad mot väster och fasad mot söder. Källa: SSA

Historik — Nybyggnad

Interiört

Trapphus

Byggnaden består interiört av 7 våningsplan och källare. Centralt placerad och genomgående i byggnaden ligger ett trapphus med en trappa av armerad betong belagd med kalksten. Denna trappa sträcker sig upp till våningsplan 4, varefter en spiraltrappa leder upp till de övre planen. En hiss finns i anslutning till trapphuset som leder till samtliga våningsplan utom källaren.⁵

Slaggficka

Närmast intill skorstenens placering placerades en slaggficka som i bottenplan innehöll rum för slaggutrensning. Rummet var öppet i övriga 3 våningar uppåt. I källaren under slaggutrensningen fanns en skophiss.⁶

Rumsfunktioner

Rumsfunktionerna var i källaren en rökkanal som ledde ut till skorstenen, en bandkulvert och en skophiss. I bottenvåningen fanns ett fläktrum, renvattenrum, kondensorrum och lågspänningscentral samt grunden till ångpannorna på våningen ovan.⁷

På plan 2 placerades pannrummet som rymmer tre stora ångpannor av märket La Mont. Fundamenten till ångångpannorna levererades av Svenska maskinverken i södertälje. Från pannrummet nås även instrumentpanelen. Pannrummet är tre våningsplans högt. Runt och mellan ångpannorna löper ett stort antal förbindelsegångar i olika höjder. På plan två fanns även ett pumprum med dubbel våningshöjd och en högspänningscentral. Här fanns även omklädningsrum, toalett och kontor.⁸

På plan 3 nås ett matarvattenrum. Plan 4 sträcker en vind ut sig över turbinrummet. Plan 5 rymmer ett råvattenrum och på plan 6 finns de bränslefickor som försedde underliggande ångpannor med bränsle. Här var byggnaden förbunden med hus 25 genom en gång via vilken bränslet transporterades. Plan 7 rymde endast ett hissmaskinsrum samt en dörr som var entré ut till en utanpåliggande plattform.⁹

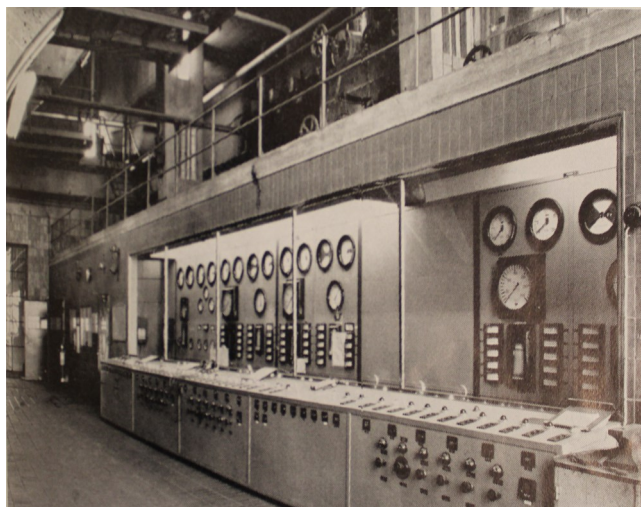


Bild 14: Instrumentpanel i pannrummet på plan 2, 1962. Källa: SSM

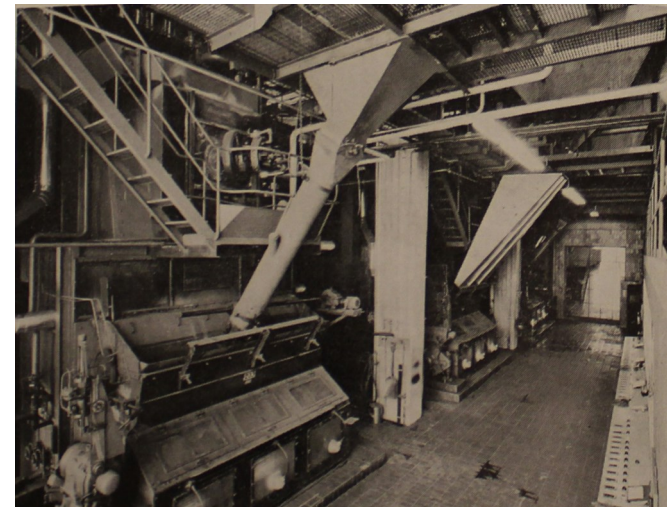


Bild 16: Foto av ångpannorna i pannrummet på plan 2., 1962. Källa: SSM



Bild 15: Instrumentpanel i pannrummet på plan 2, 2015.



Bild 17: Foto av ångpannorna i pannrummet på plan 2., 1980. Källa: SSM

Historik — Tillbyggnad och rivning

1965 Tillbyggnad för reservfläktrum

På byggnadens östra gaveln gjordes 1965 en liten tillbyggnad för ett reservfläktrum. Byggnadsdelen finns angiven på ritningar från 1997 men finns idag inte längre kvar. När delen revs är oklart.¹⁰ En del av intilliggande hus 15/16 byggs 1971 om till reservkraftsanläggning varför det är omöjligt att tillbyggnaden på hus 21 efter detta förlorade sin funktion.

1976 Skorsten rivs

Skorstenen beviljades rivningslov och revs 1976.¹¹

Förbindelsegång rivs

Från 1985 återfinns inte förbindelsegången på ritningsmaterial och idag syns förbindelsegången enbart genom en igensatt håltagning i fasaden på hus 21 och hus 25.¹²

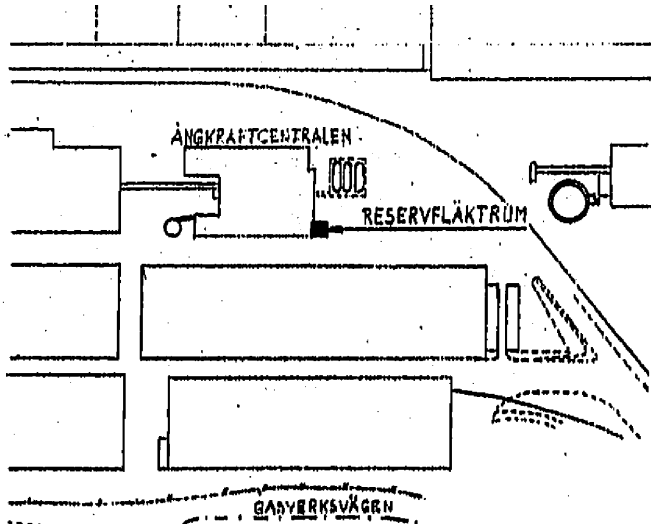


Bild 18: Situationsplan visande reservfläktrumets placering på hus 21, 1965. Källa: SBK

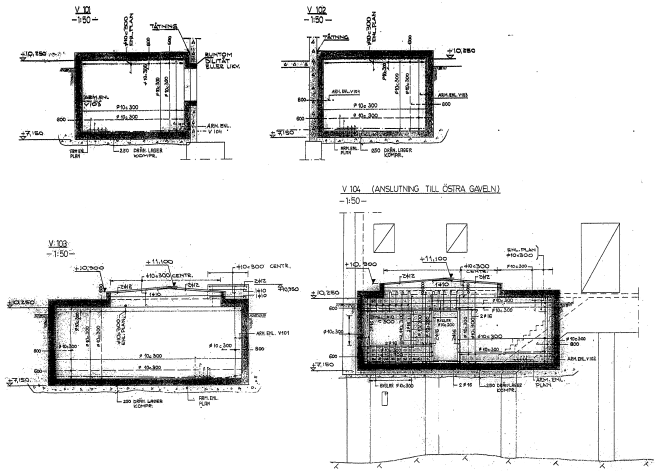
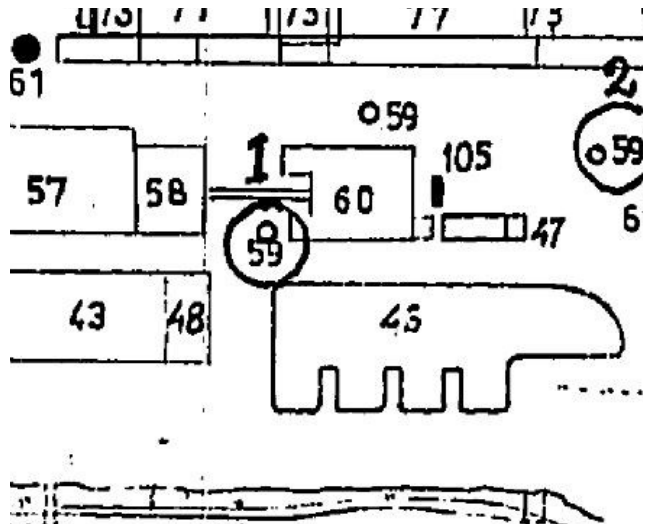


Bild 19: Plan- och sektionsritning av reservfläktrummet 1965. Källa: SBK



T.v. Bild 20: Foto av hus 21 från 1973: Notera de kvarvarande skorstenarna. Källa: SSA

Mitten. Bild 21: Situationsplan från rivningslov för skorstenarna, 1976. Källa: SBK

T.h. Bild 22: Foto av området troligtvis från tidigt 1990-tal. En av trädadorna har rivits och blivit parkeringsplats. Källa: SSA



Historik — Förändringar och rivning

Förändringar fasad

Ett stort antal fönster har satts igen på samtliga fasader. Detta gjordes någon gång efter 1990-talets början.¹³ På den östra gaveln har ett dörrblad bytts ut.

På den södra fasaden så har 3 dörrpartier bytts ut och ett satts igen. När detta gjordes är oklart. Någon gång efter 1980 förstorats också ett fönster till en dörr (se bild 23 och 24).¹⁴

På den västra gaveln har en port satts igen och två öppningar har fått nya dörrblad.

2014 exteriör lastbrygga och grund till källare rivs

Under 2014 då markarbeten mellan hus 21 och 25 utfördes revs en ursprunglig exteriör lastbrygga. Även det ursprungliga fundamentet till skorstenen (som revs 1976) och delar av källaren av tegelvalv som band samman skorstenen med hus 21 (som sträckte sig ut en bit utanför byggnadens fasad ovan mark) revs.



Bild 23: Foto från 1980 av fasad mot söder. Källa: SSM



Bild 24: Foto av fasad mot söder visande utbytt dörrparti till häger i bild. Till vänster i bild ses en bytt förr och förstorat fönster. Jämför med bild 23.



Bild 25: Foto av nytt dörrblad på fasad mot väster.



Bild 26: Foto visande den lastbrygga som revs under 2014. Se även tidigare påkörningsskada i fasaden.

Historik — Förändringar

Förändringar rumsindelning och användning

Byggnaden har i stor utsträckning kvar sin ursprungliga rumsindelning. Några nya mellanväggar har tillkommit på bottenvåningen och ett nytt kontor har tillkommit i trapphuset på plan 4 ([se väggdatering sid xx](#)).

Efter att gasframställningen lades ner 1972 tomställdes byggnaden då den var direkt kopplad till gasverksamhetens produkter. Under ca 10 år stod den helt tom. Under 1990-talet anges att den används som rörverkstad och förråd och under 2010-talet som mekanisk verkstad och förråd. Idag står byggnaden tom.¹⁵

Kring byggnaden har på arkivmaterial markerats slaggfickor och exteriört placerade cisterner, vilkas status idag ej är klarlagd.¹⁶



Ovan. Bild 27: Färgfoto av området troligtvis från 1990-tal. Källa: SSA
Nedan. Bild 28: Foto av området från Gasverksvägen 2014.

Historik



Bild 29: Foto från bottenvåningen visande ursprungliga ytskikt på väggar och kasetttak i trä. Ursprunglig dörr i bakgrunden.



Bild 32: Foto av källarvåningens pelarkonstruktion som visar på byggnadens kapacitet att hålla tryck och stora laster.



Bild 30: Trapphuset sett uppåt från bottenvåningen. Ursprungliga material i trappstegen av kalksten, smidesräcken liksom betongglas i fönstret.



Bild 33: Foto av övre trapphus upp i tornet till de översta våningarna.



Bild 31: Foto av gamla turbinhallen, idag oanvänd. Notera de ursprungliga ytskikten på väggarna med bröstning av vitt kakel och mörk golvklinker.



Bild 34: Foto av de kvarvarande ångpannorna inne i ångpannerummet på plan 2 i byggnaden.

Fasad mot sydväst



Bild 35.

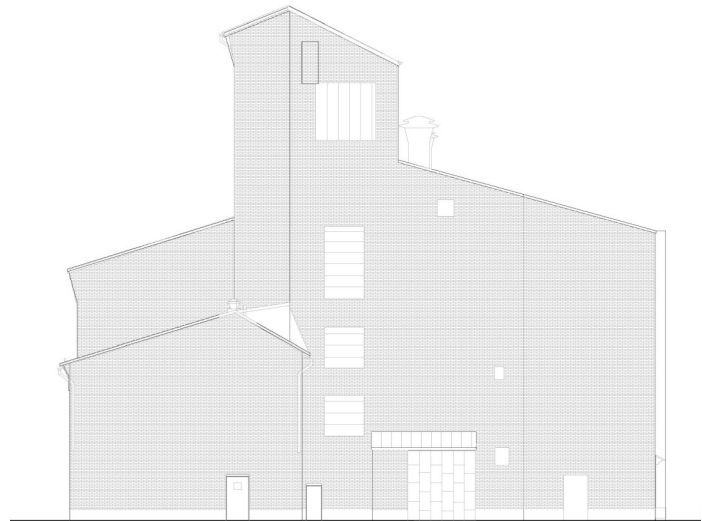


Bild 36.

Fasad mot sydost



Bild 37.

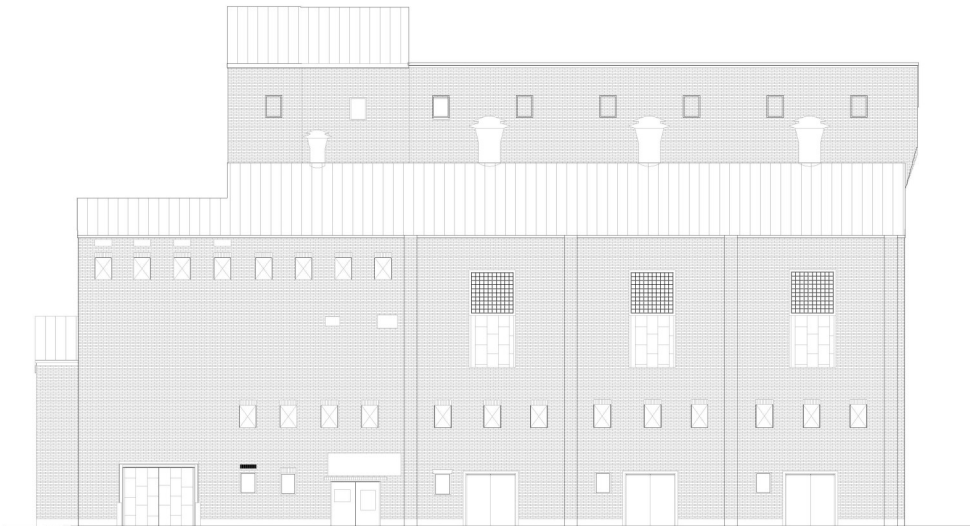


Bild 38.

Fasad mot nordost



Bild 39.

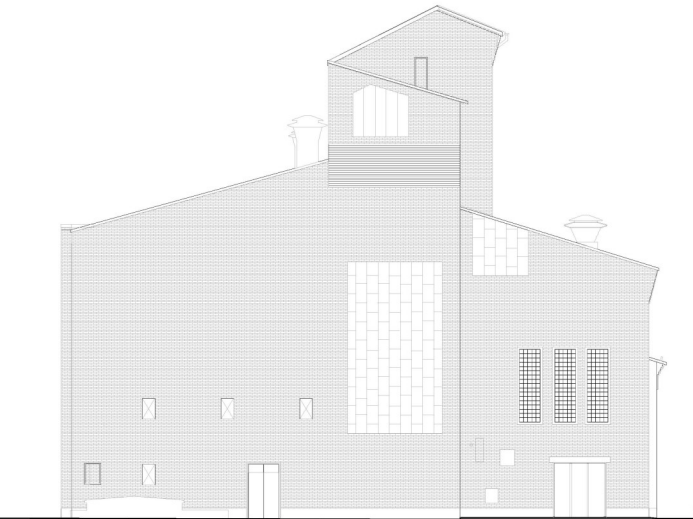


Bild 40.

Fasad mot nordväst



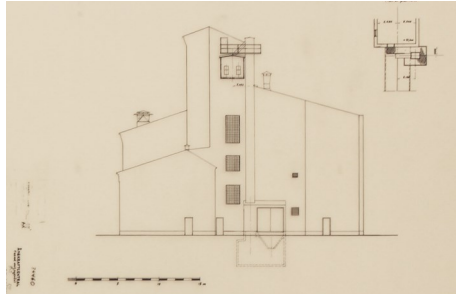
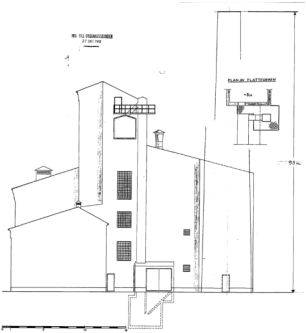
Bild 41.



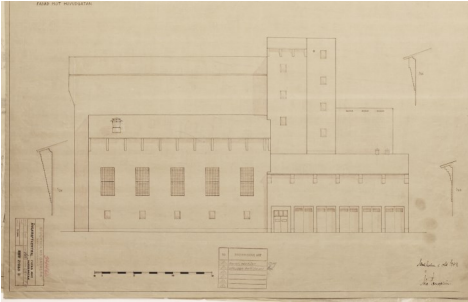
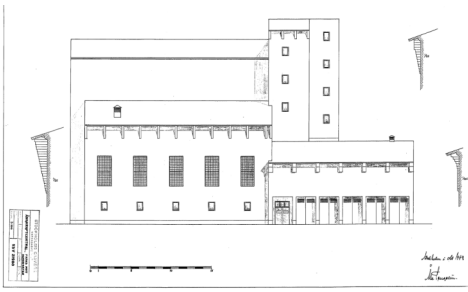
Bild 42.

Tidslinje — 1948 - 2016

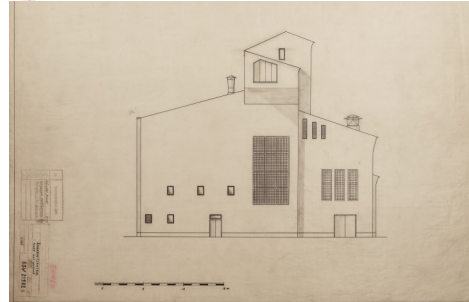
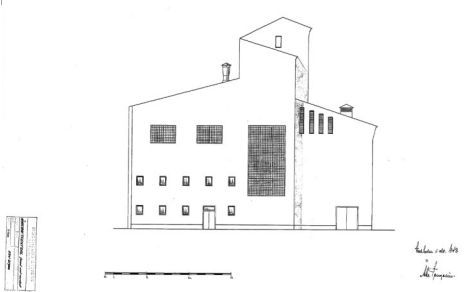
Fasad mot sydväst



Fasad mot nordväst



Fasad mot nordost



Fasad mot sydost

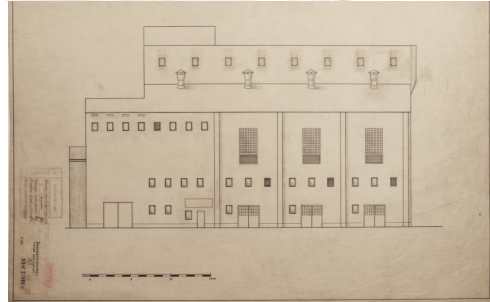


Bild 43-46.

Bild 47-50.

1948

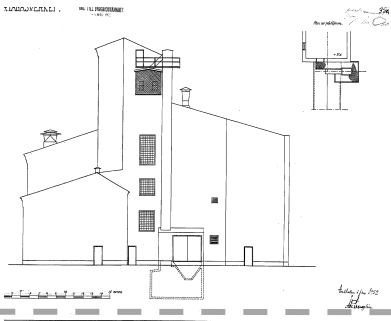


Bild 51.

1952

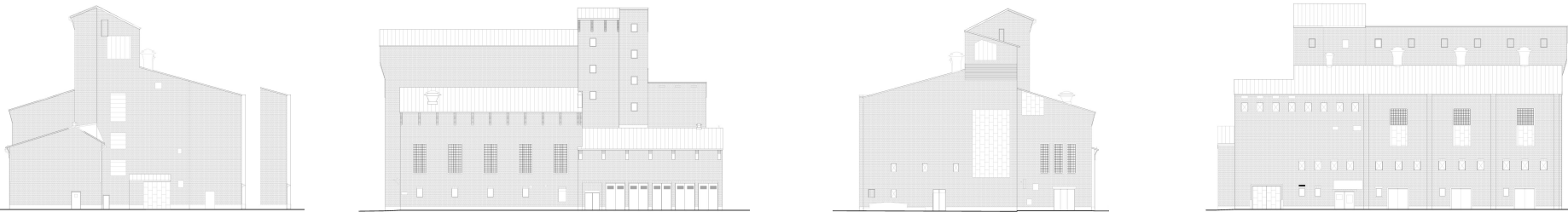


Bild 52-55.

2016

Tidslinje — 1948 - 2016

Källarvåning

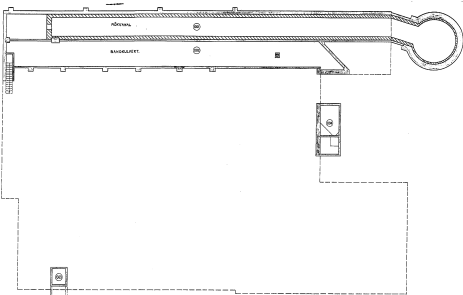
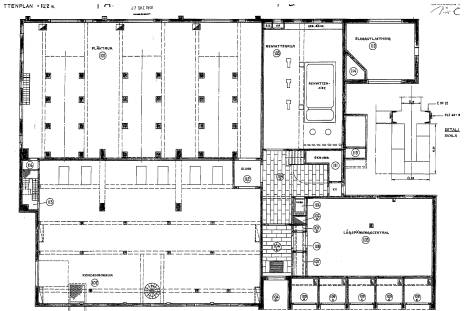


Bild 56-58.

1948

Plan 1, markplan



Plan 2

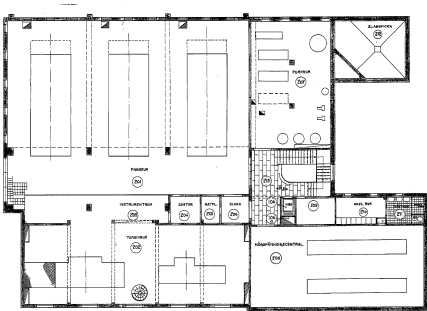


Bild 59-61.

1952

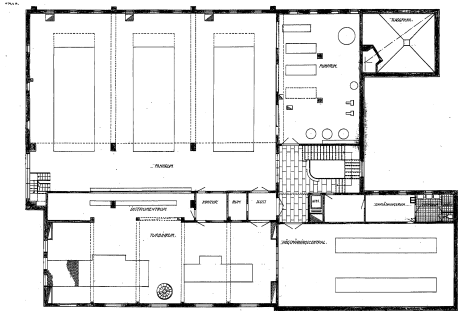
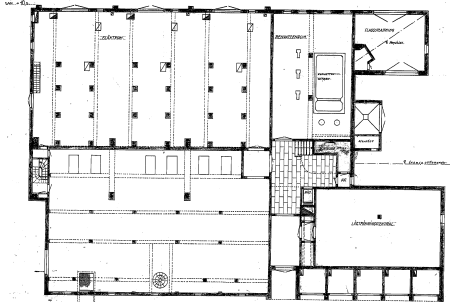
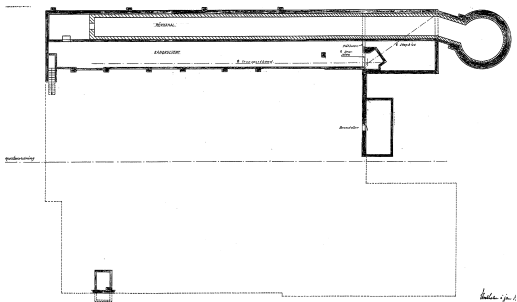
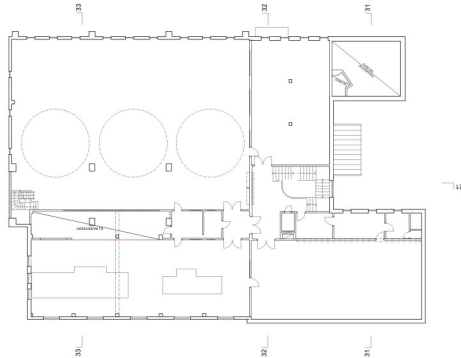
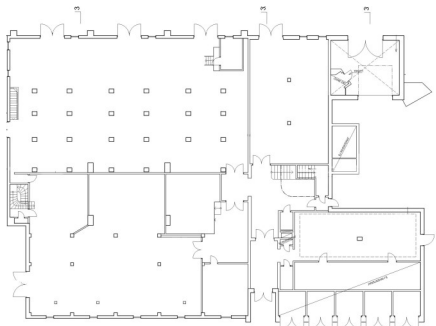
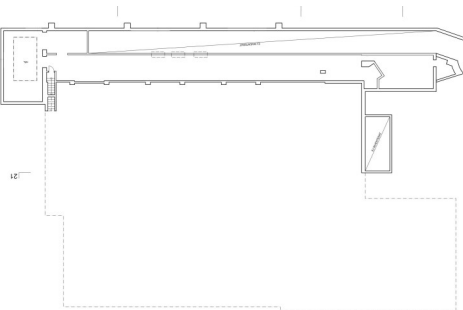


Bild 62-64.

2016



Tidslinje — 1948 - 2016

Plan 3

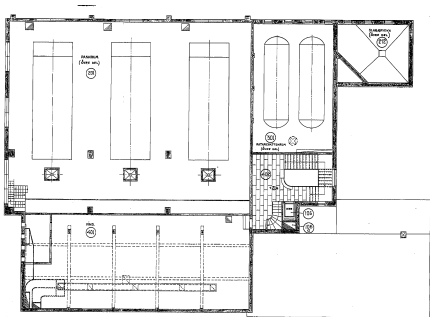
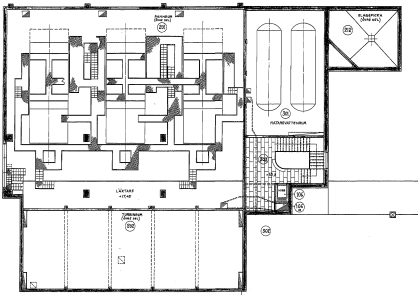


Bild 65-67.

1948

Plan 4



Plan 5

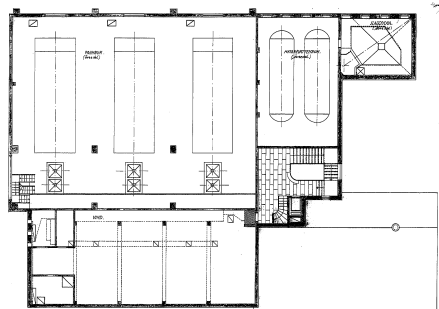
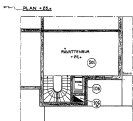


Bild 68-69.

1952

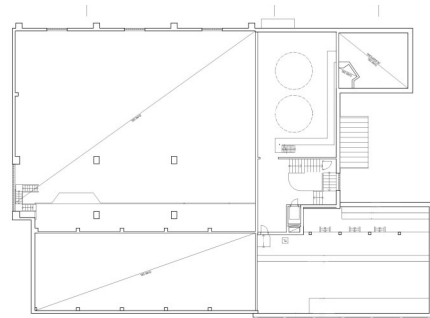
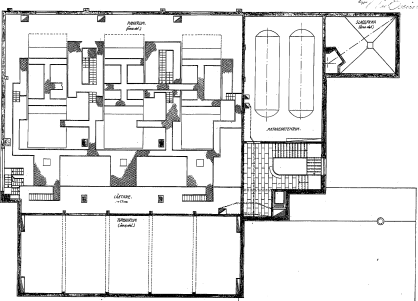
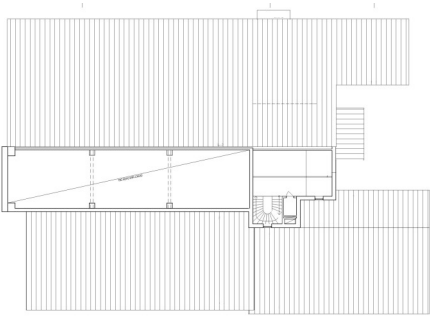
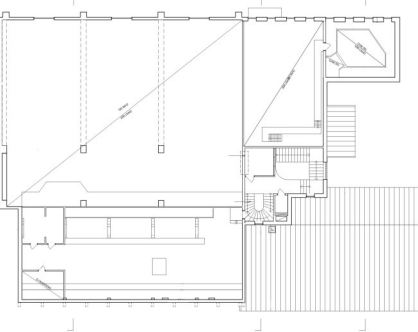


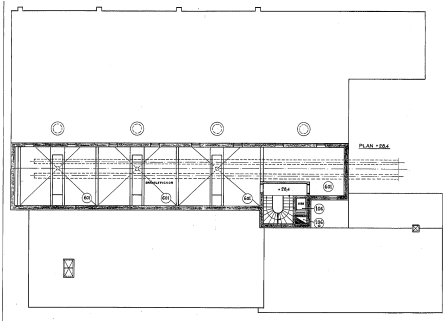
Bild 70-72.

2016



Tidslinje — 1948 - 2016

Plan 6



Plan 7

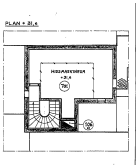


Bild 73-74

1948

1952

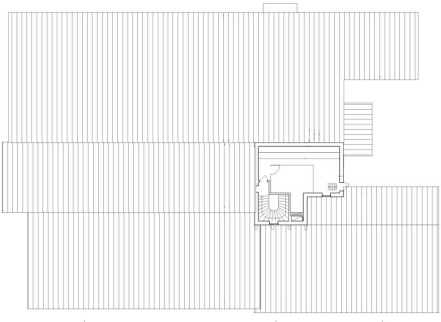
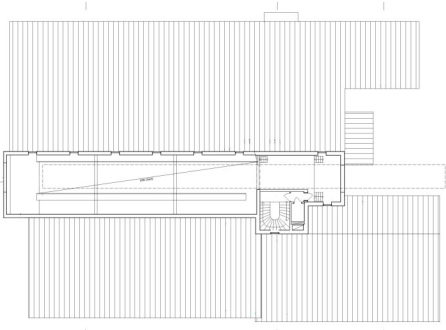


Bild 75-76.

2016

White arkitekter AB

Tidslinje — 1948 - 2016

Bottenvåning

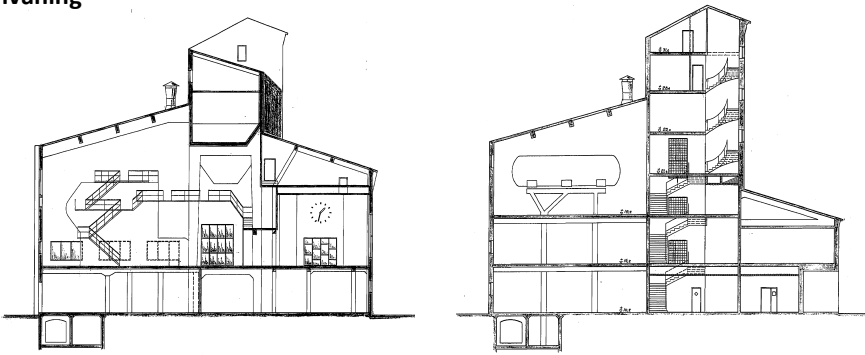


Bild 77-78.

1948



Bild 79-82.

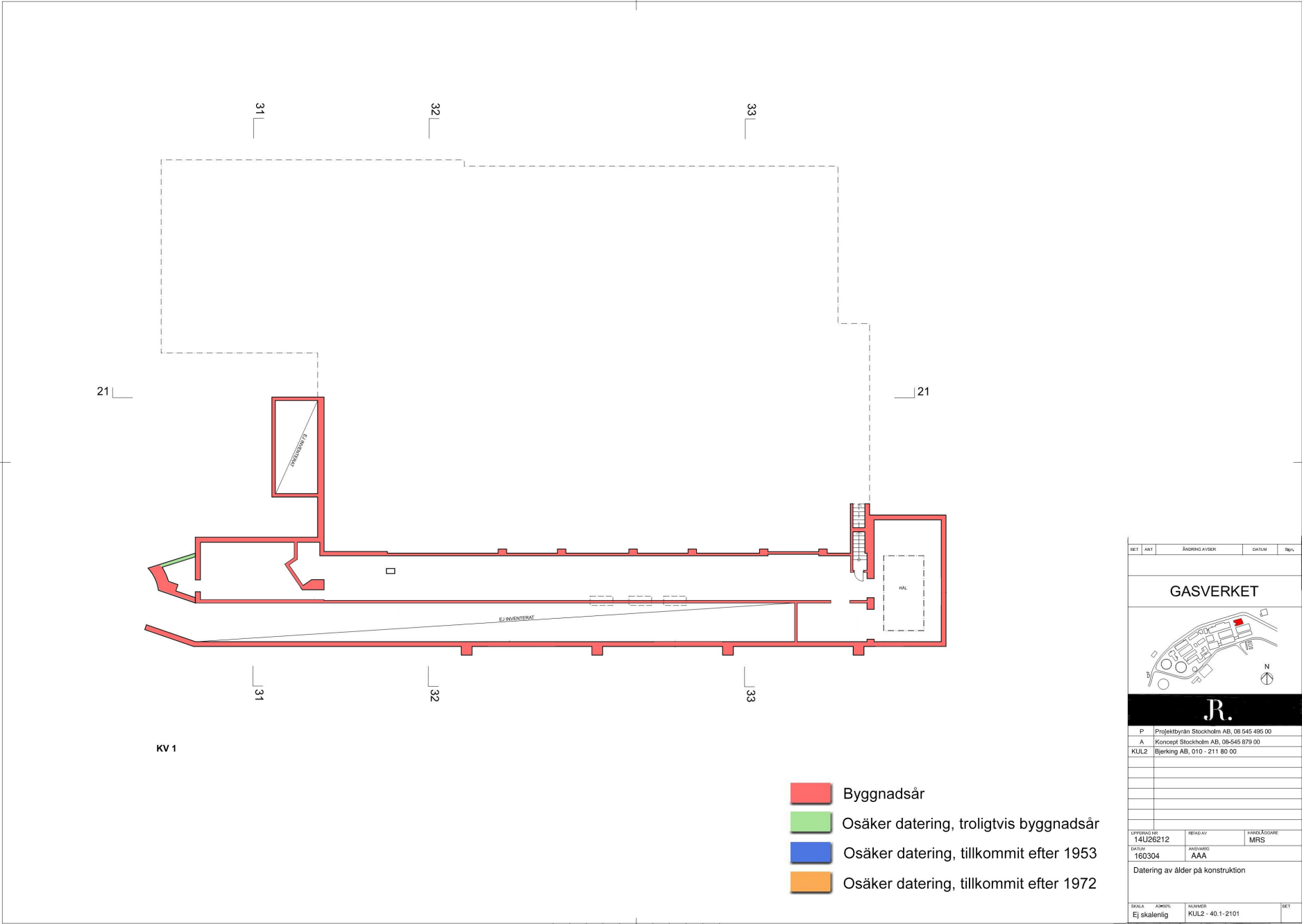
2016

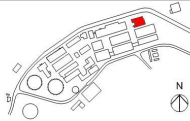
Förändringar i årtal

Historik årtal

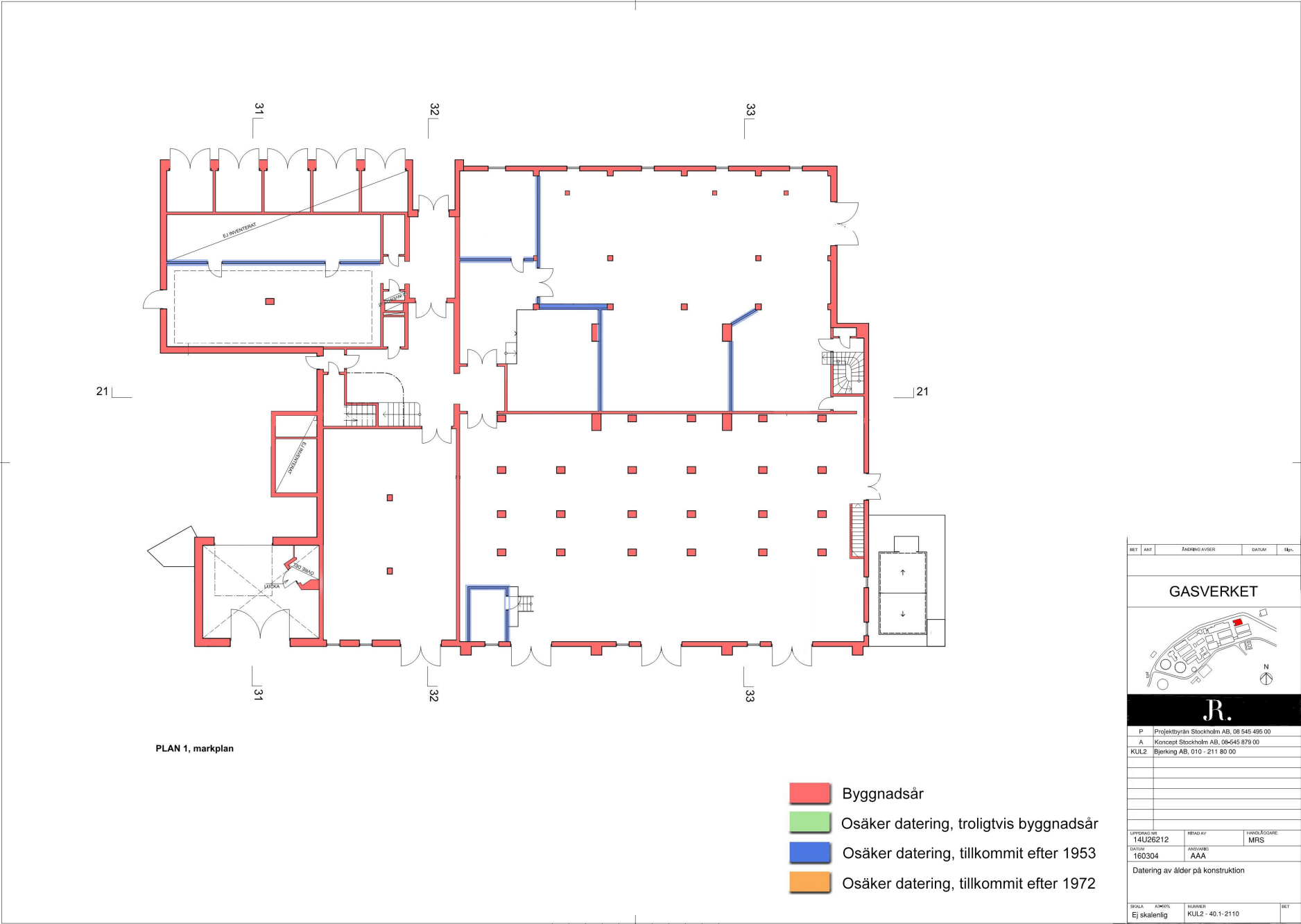
1948-1952	Nybyggnad av ångkraftcentral.
1948-1950	Nybyggnad skorsten.
1965	Tillbyggnad av reservfläktrum på byggnadens östra gavel.
1976	Skorstenen rivs.
Efter 1980	Ett fönster på den södra fasaden i bottenplan förstorats till en dörr.
?	Södra fasaden bottenplan: 4 dörrblad bytts ut mot moderna.
?	Nya mellanväggar på bottenvåning. Nytt kontor i trapphuset på plan 4.
Före 1985	Förbindelsegång mellan hus 21 och 25 rivs.
1990-tal?	Reservfläktrum rivs.
1995	Byggnaden används som rörverkstad och förråd.
2011	Byggnaden fungerar som mekanisk verkstad och förråd.
2014	Lastbrygga på byggnadens västra gavel rivs.
2014	Skorstenens fundamentet och delar av källaren som band samman skorstenen med hus 21 rivs.
2016	Byggnaden står oanvänd.

Väggdatering — källarvåning



SET	ANT	ÄNDRING AVSEER	DATUM	Sign
GASVERKET				
				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
</				

Väggdatering — plan 1, markplan





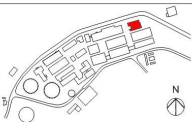




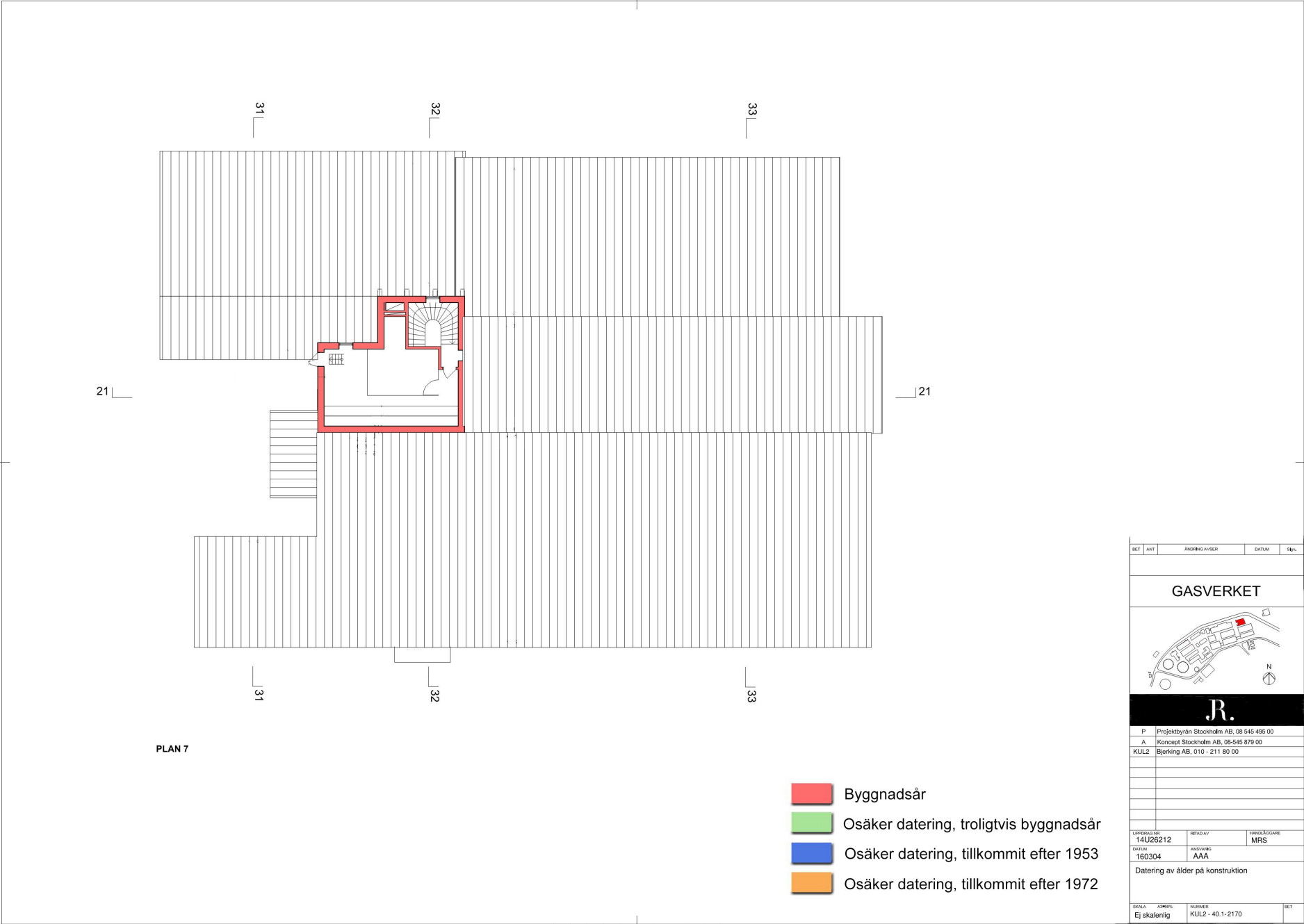




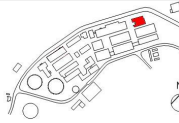
- Byggnadsår
- Osäker datering, troligtvis byggnadsår
- Osäker datering, tillkommit efter 1953
- Osäker datering, tillkommit efter 1972

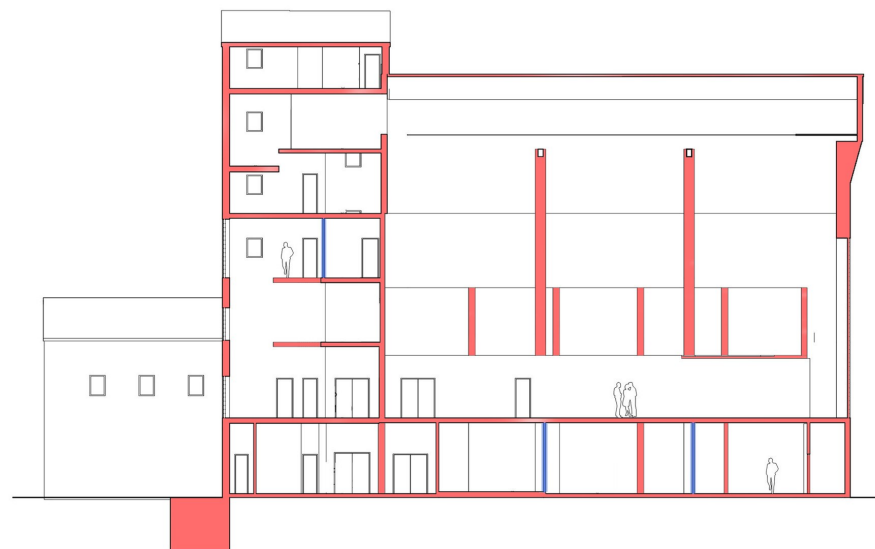
BET	ANT	ANDERING AVSEER	DATUM	10/01
<h1 style="text-align: center;">GASVERKET</h1>				
				
<h1 style="font-size: 4em;">R.</h1>				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 496 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFOR NR	REDAV AV		HÄNDELSEARE	
14026212			MRS	
DATUM	ANSÖKAN			
160304	AAA			
<p>Datering av ålder på konstruktion</p>				
SKALA	ÅR/10%	BILDER		BET
Ej skalenlig	KUL2 - 40.1-2160			

Väggdatering — plan 7

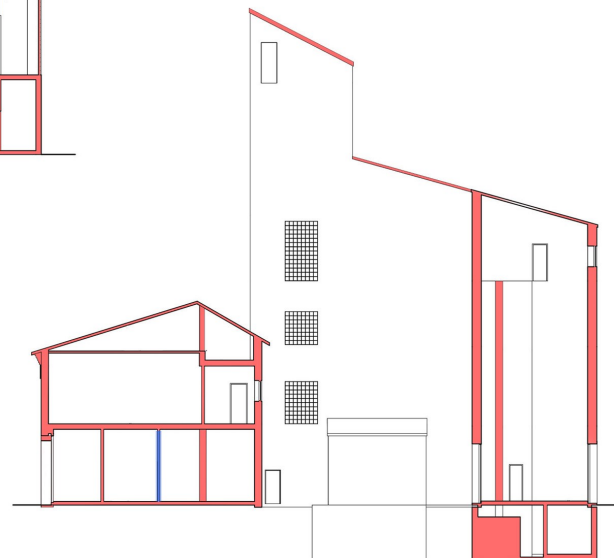


White arkitekter AB





SET	ART	ÄNDRING AVSETT	DATUM	TEMA
GASVERKET				
				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
LIFVERGÅR NR 14U26212		RETTAD AV MRS		
DATUM 160304		ANSÖKAN AAA		
Datering av ålder på konstruktion				
SKALA Ej skalenlig	ÄMNE KUL2 - 40.1-2170	SET		

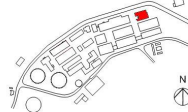


SEKTION 21



SEKTION 31

-  Byggnadsår
-  Osäker datering, troligtvis byggnadsår
-  Osäker datering, tillkommit efter 1953
-  Osäker datering, tillkommit efter 1972

BET	ANT	ÄNDERING AVISER	DATUM	BEP.
<h1 style="text-align: center;">GASVERKET</h1> 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björker AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR 14U26212	RETAID AV	HANDLEGGARE MRS		
DATUM 160304	ANSVARIG AAA			
Datering av ålder på konstruktion				
SKALA Ej skalenlig	ÄNDRING	NUMMER KUL2 - 40. 2-2121		BET



- | | | | | |
|---|--|-------------------------|-------|-----|
| BET | AMT | JÄRNINGAVISER | DATUM | SÅL |
| <h1 style="text-align: center;">GASVERKET</h1> | | | | |
| <div style="position: absolute; top: 0px; right: 0px;">N
</div> | | | | |
| R. | | | | |
| P | Projektbyrån Stockholm AB, 08-545 495 00 | | | |
| A | Konsept Stockholm AB, 06-545 879 00 | | | |
| KUL2 | Björking AB, 010 - 211 80 00 | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| LIFTERNA NR
14U26212 | FÖRAD AV | HANDELSSIGILLARE
MRS | | |
| DATUM
160304 | ANSVARIG
AAA | | | |
| Datering av ålder på konstruktion | | | | |
| BEVAL | ARMÖRN | NUMMER | BETAL | |
| Ej skalenlig | | KUL2 - 40. 2-2132 | | |

Kulturhistorisk karaktärisering — exteriör

Placering i landskapet

Området karaktäriseras av att marken sluttar svagt ner mot vattnet i Husarviken. Karaktäristiskt är även de omkringliggande bergknallarna där berg går i dagen endast i den del av området som utsatts för sprängning, utmed Gasverksvägen. Berget gör framträder även genom att gasklockorna i tegel är placerade på berg och höjer sig över resten av området.

Den aktuella byggnaden är belägen på plan mark i områdets östra del, intill Bobergsgatan, och därmed väl anpassad till befintliga marklinjer. Omkringliggande mark utgörs av hårdgjorda ytor.

Förhållande till omkringliggande bebyggelse

Hus 21 är friliggande och ligger placerad i utkanten av området, i anslutning till Bobergsgatan och omgärdad av hus 26/24/25, spaltgasverket samt hus 19. Eftersom hus 19 är betydligt lägre än hus 21, och spaltgasverket på många sätt upplevs som en genomsiktig anläggning, upplevs hus 21 ha en framträdande placering sett från Ropsten. Byggnaden uppfattas därmed på ett mycket tydligt sätt i stadslandskapet.

Omkringliggande byggnader är utförda av tegel, men under olika tidsperioder. Det röda teglet knyter ändå samman byggnaderna.

Byggnadens exteriör

Byggnaden har aldrig blivit tillbyggd. Däremot har dess exteriör blivit ombyggd vid ett flertal tillfällen, framför allt genom att fönster har satts igen. Byggnaden uppfattas som sammansatt av olika volymer som bryter upp den mycket tjocka byggnaden. Volymerna knyts samman av att takfallen har samma vinkel samt en mycket nätt takfot.

Fasaden är murad med ett färgskiftande, rött tegel. Under takfoten finns en murad tandning. På den norra fasaden finns huvudentré samt portar för inlastning. Sammantaget är exteriören ett bra exempel på efterkrigstidens

industriarkitektur som präglades starkt av enkelhet med vissa inslag av dekor, vilket skiljer sig från funktionalismen som präglades av total avsaknad på dekor. Karaktäristiskt för efterkrigstiden är leken med volymer, genom att skapa nya former skapades ny arkitektur. Det är typiskt inte bara för industriarkitekturen utan även för bostadsarkitekturen för tiden, ett exempel på detta är de så kallade stjärnhusen.

Under åren har ett flertal fönster satts igen, samt öppningar för produktionsbanor. Det gör att byggnaden idag ger ett mer slutet intryck än den ursprungligen hade.



Bild 83: Hus 21 sett från sydväst.



Bild 84: Fasad mot sydost.



Bild 85: Fasad mot nordväst.

Kulturhistorisk karaktärisering — exteriör



Bild 86: Den mycket nätta takfoten med sågtandsmurning under.



Bild 88: De sågtandade takfötterna är symmetriskt placerade, under fönster med betongglas.

Sammanfattande karaktärsdrag exteriör

- Stor byggnad uppbruten i mindre volymer.
- Takfallet håller samman de olika volymerna.
- Rött, monokromt tegel.
- Ursprungligen symmetriskt placerade fönster, idag viss asymmetri i placeringen
- Mycket nätt takfot.
- Tandad murning.
- Tydlig entrésida på norra fasaden.
- Glasbetongfönster.
- Stora partier med portar.



Bild 89-90: Den stora byggnadsvolymen är sammansatt av flera mindre volymer som binds samman av bl.a. taklutningens vinkel.



Bild 87: Sågtandad murning även under den utskjutande högdelen.



Kulturhistorisk karaktärisering — interiör

Rumsindelning / invändig struktur

Rumsindelningen i hus 21 är mycket välbevarad. Vissa mindre förändringar har gjorts, framför allt på markplan. Centralt i byggnaden finns en mycket välbevarat trapphus. Även entréhallen på markplan är välbevarad med kasettak av trä och ursprungliga dörrar.

Byggnadens sydöstra del upptas nästan till fullo av ångpannorna och utrymmet ianspråkar flera våningar.

Längst upp i byggnaden finns ett smalt utrymme där transportband gått.

Detaljer

Ett flertal detaljer och produktionsteknisk utrustning finns bevarad. Främst är entréhall och trapphus bevarade och påkostade med material som kalksten.

Ytterst karaktäristiskt är all kvarvarande produktionsteknisk utrustning så som traverser men framför allt ångpannorna med tillhörande manöverbord.

Sammanfattande karaktärsdrag interiör

- I huvudsak ursprunglig rumsstruktur.
- Entréhall med kasettak och ursprungliga dörrar.
- Väl bearbetat trapphus med steg i kalksten och smidesräcken.
- Bevarad produktionsteknisk utrustning.



Bild 91: Trapphus med glasparti in mot ångpannerummet.



Bild 93: Gjutjärnstrappa i ångpannerummet.

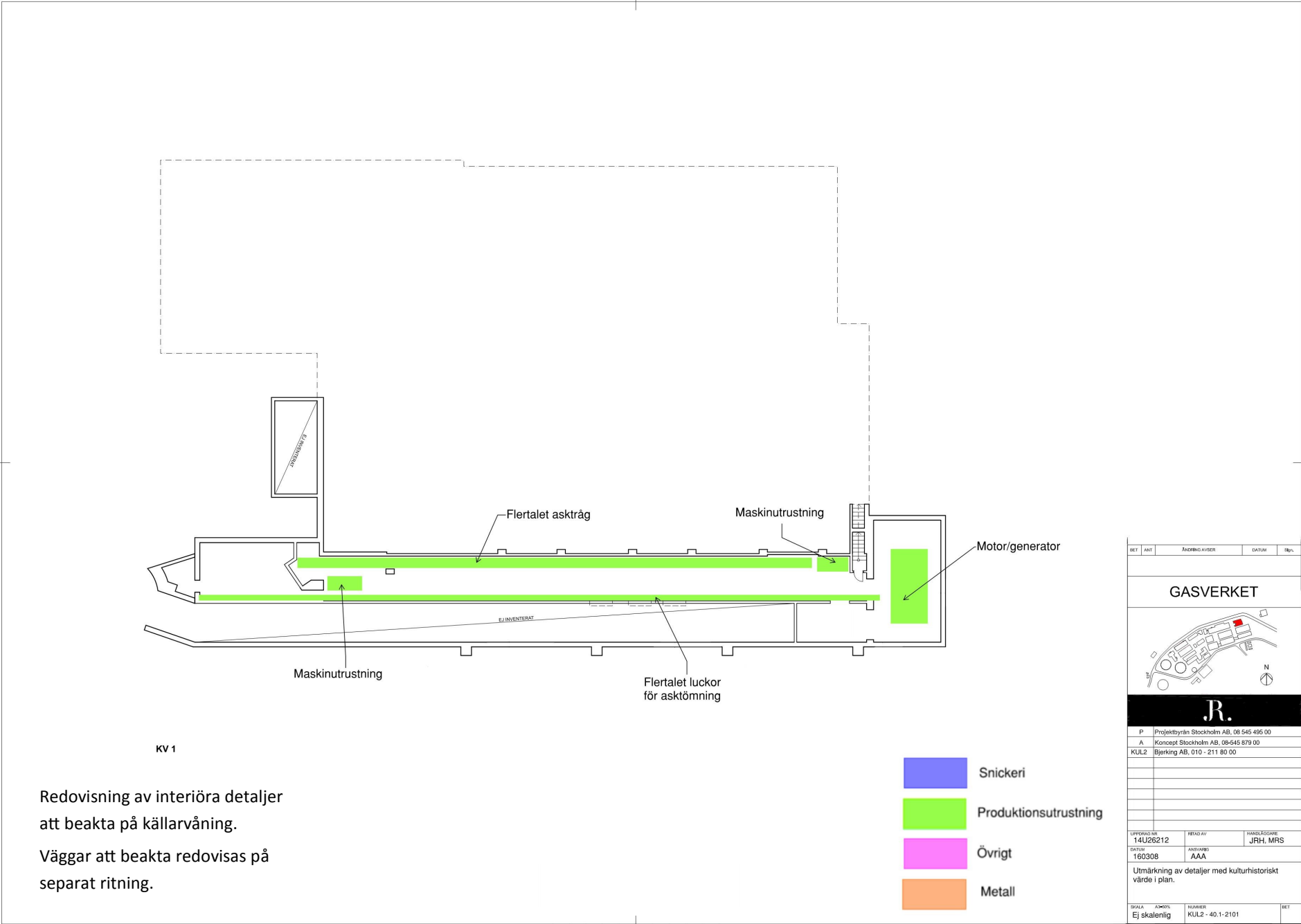


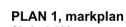
Bild 92: Manöverbord i ångpannerummet.





Bild 94: Nordöstra rummet på plan 2, med travers i taket.

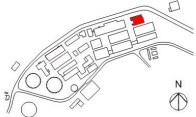
Kulturhistorisk karaktärisering — interiör källarvåning





Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

- | | |
|---|-----------------------|
|  | Snickeri |
|  | Produktionsutrustning |
|  | Övrigt |
|  | Metall |

BET	ANT	ÄNDRING AVISER	DATUM	SKALA
<h1 style="text-align: center;">GASVERKET</h1> 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björkert AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR	REDAV	HANDLÄGGARE		
1026212		JRH, MRS		
DATUM	ANSÖKNO			
160308	AAA			
<p>Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.</p>				
SKALA	ÄNDROS	KUMER	BET	
Ej skalenlig		KUL2 - 40.1-2110		

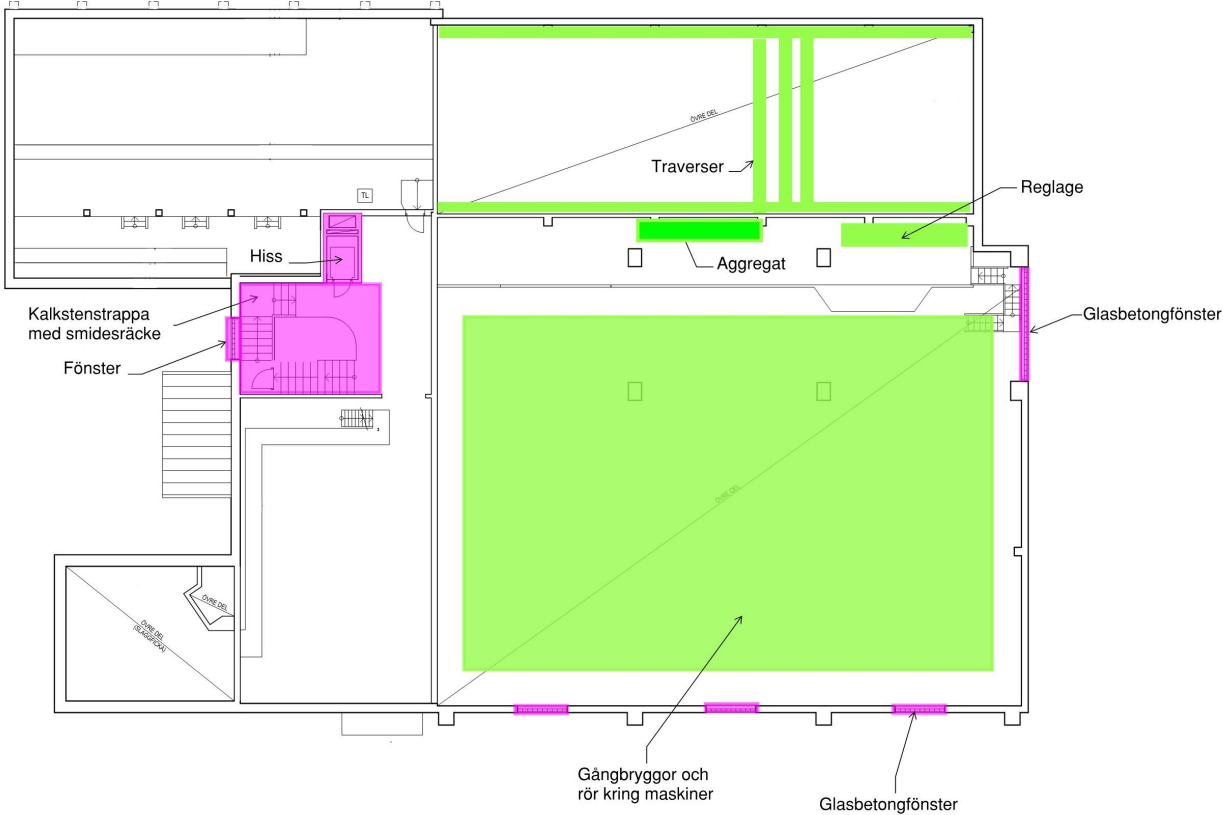


Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

White arkitekter AB


37

Kulturhistorisk karaktärisering — interiör plan 3

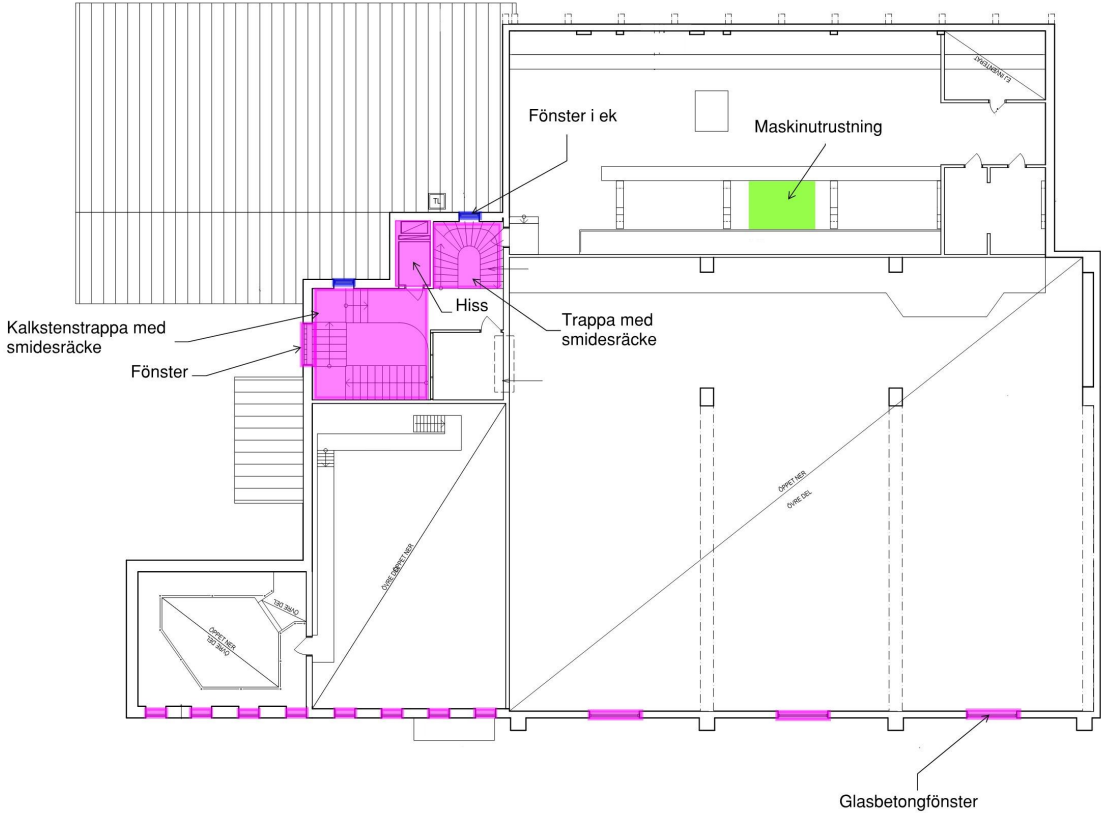


PLAN 3

Redovisning av interiöra detaljer
att beakta på plan 3.
Väggar att beakta redovisas på
separat ritning.

BET	ANT	ÄNDERING AVSEER	DATUM	REX
GASVERKET				
				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			

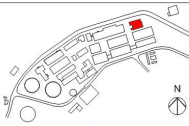
Kulturhistorisk karaktärisering — interiör plan 4

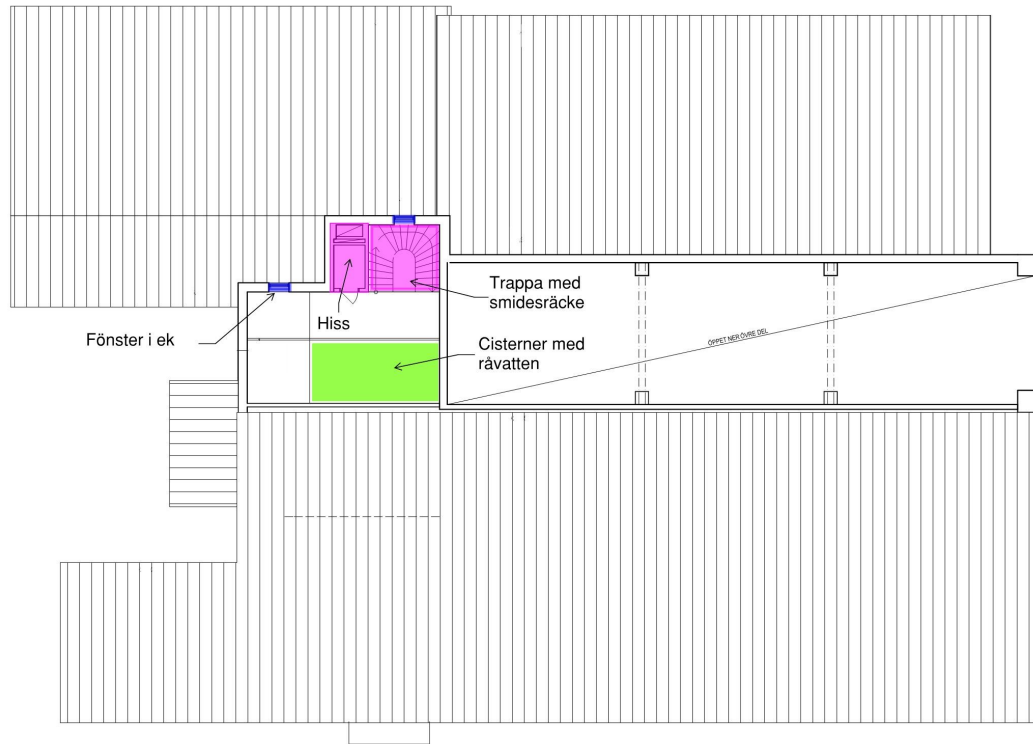


PLAN 4

Redovisning av interiöra detaljer
att beakta på plan 4.
Väggar att beakta redovisas på
separat ritning.

- Snickeri
- Produktionsutrustning
- Övrigt
- Metall


BET	ANT	ÄNDRING AVSEER	DATUM	REDA
GASVERKET				
				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			




PLAN 5

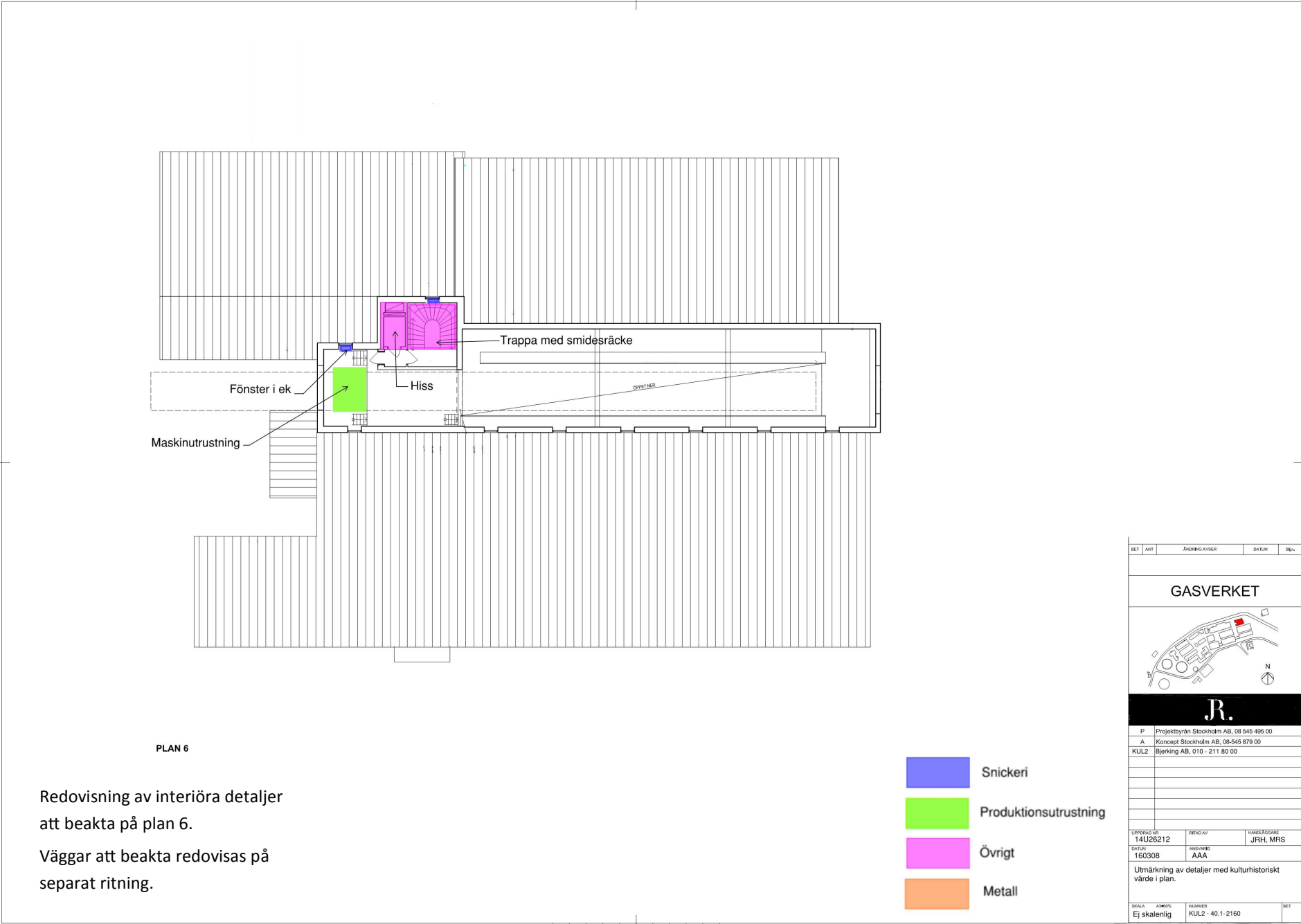
Redovisning av interiöra detaljer
att beakta på plan 5.

Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

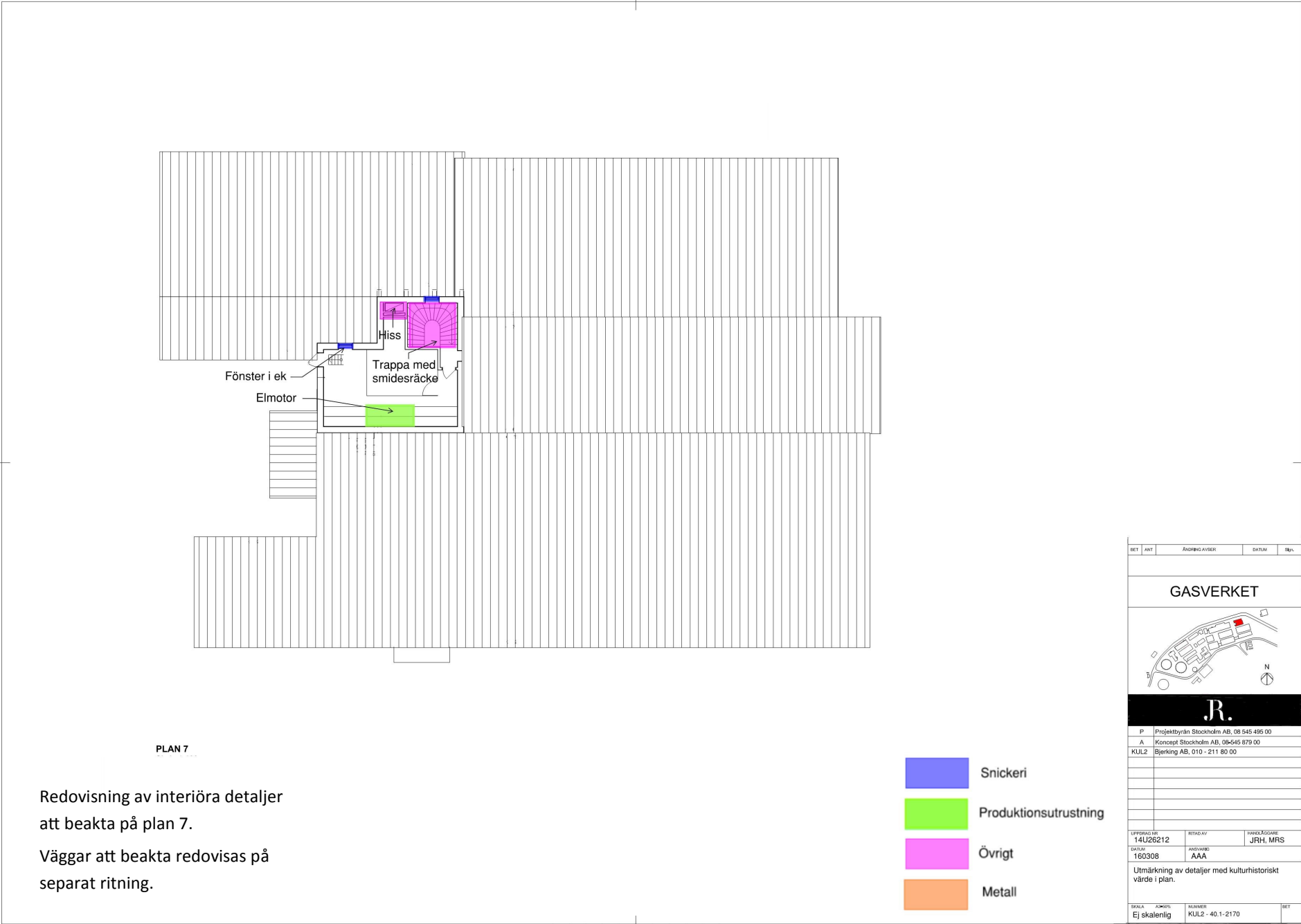
- | | |
|---|-----------------------|
|  | Snickeri |
|  | Produktionsutrustning |
|  | Övrigt |
|  | Metall |

BET	ANT	ÄNDRING AVISER	DATUM	BLA
<h1 style="text-align: center;">GASVERKET</h1> 				
<h1 style="font-size: 4em;">R.</h1>				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
LIFTERAG NR 14U26212		REDAV		HANDSÖGARE JRH, MRS
DATUM 160308		ANSVARIG AAA		
<p>Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.</p>				
SKALA	ÄNDROS	FÄRRE	BET	
Ej skalenlig		KUL2 - 40.1-2150		

Kulturhistorisk karaktärisering — interiör plan 6



Kulturhistorisk karaktärisering — interiör plan 7



Kulturhistorisk värdering

Dokumentvärde

Samhällshistoriskt värde

Gasproduktionen har varit en viktig del i Stockholms historia, både vad gäller industrins framväxt men även vad gäller bekvämlighet för stadens invånare. Området och dess byggnader har därmed ett stort samhällshistoriskt värde som visar gasproduktionen som en av faktorerna till Stockholms framväxt.

För hus 21 återfinns även det samhällshistoriska värde i spåren av hur kontorsdelen var uppbyggd. Detta visar på hur synen på arbetskraft förändrats och vilken hög status kontorsarbetare vid mitten av 1900-talet åtnjöt till skillnad från arbetarna vid samma tid.

Industrihistoriskt värde

Byggnaderna i området bidrar både tillsammans och enskilt med ett industrihistoriskt värde. Gasverksområden har uppförts även på andra håll i Sverige, men området i Stockholm har flest bevarade byggnader vilket gör att produktionslinjen till stor del fortfarande går att avläsa tydligt.

Hus 21 har ett stort industrihistoriskt värde genom att byggnaden fortfarande hyser viss produktionsteknisk utrustning. Byggnadens koppling till den tidigare verksamheten i området är därför mycket stark. Således har byggnaden i sig själv ett stort industrihistoriskt värde men bidrar även till områdets sammantaget mycket stora industrihistoriska värde.

Upplevelsevärde

Arkitektoniskt värde

Byggnadens arkitektoniska värde byggs främst upp av de karaktärsdrag som beskrivs i föregående kapitel. Byggnaden är ett mycket fint exempel på efterkrigstidens industriarkitektur och uppvisar flera typiska karaktärsdrag. Det arkitektoniska värdet bör därför bedömas som stort.

Miljöskapande värde exteriör

Som en del av bebyggelsen i Gasverksområdet har hus 21 ett mycket stort miljöskapande värde. Byggnaderna i området har sinsemellan stora skillnader. Bebyggelsens volym, material och färgskala innebär ändå att bebyggelsen uppfattas som enhetlig. Hus 21 smälter in i detta sammanhang och kan därför tillskrivas ett stort miljöskapande värde.

Miljöskapande värde interiör

Upplevelsen av rymd i ångpannerummet bedöms ha ett mycket stort miljöskapande värde för byggnadens interiör. Även de olika rumssambanden, huvudentréhallen samt huvudtrapphuset bedöms ha stora miljöskapande värden som på ett tydligt sätt illustrerar byggnadens ursprungliga användning.

Kontinuitetsvärde

Byggnaden har varit en del i ett industrisammanhang och det finns på så vis ett kontinuitetsvärde i byggnadens användning, även om byggnaden inte har samma ålder som många av de andra byggnaderna i området. Eftersom gasproduktionen är helt nedlagt sedan några år tillbaka har kontinuitetsvärdet brutits då det inte längre kommer vara aktuellt med en produktionsinriktad verksamhet i någon av de gamla byggnaderna i området.

Förstärkande värden

Pedagogiskt värde

Industrimiljöer är föränderliga genom att tekniska framsteg ställer nya krav på befintliga byggnader och miljöer vid omställning av verksamheten. I Gasverksområdet i Hjorthagen syns omställningarna i produktionen tydligt både på de enskilda byggnaderna men även på miljön som helhet. Eftersom hus 21 är en av de mer moderna byggnaderna, som inte har en ursprunglig koppling till gasklockorna, är det till viss del svårt att läsa in den i produktionsgången. Det pedagogiska värdet är därför något lägre än för andra byggnader i området.

Autenticitet

Hus 21 har hög autenticitetsfaktor med avseende på att grundstrukturen är välbevarad samt att många detaljer och viss produktionsteknisk utrustning interiört är bevarad. Autenticitetsvärdet är högre för interiör än för exteriör eftersom byggnaden genomgått flera stora fasadändringar som starkt har kommit att påverka dess arkitektoniska värde.

Kulturhistorisk värdering

Sammanvägning av värden

Vid en vägning av de olika kulturhistoriska värdena bör det miljöskapande värdet samt det arkitektoniska värdet väga tyngst.

De flesta andra byggnaderna inom området har mycket höga byggnadsteknikhistoriska värden samt starka pedagogiska värden som tydligt belyser hur byggnaderna har använts samt hur produktionen har förändrats. Hus 21 skiljer sig från dessa genom att byggnadens produktionssyfte inte är avläsbart i exteriören. De igensatta fönstren, samt andra förändringar i fasaden, speglar att användningen har förändrats men det är inte lika tydligt avläsbart som hos andra byggnader. Konstruktionen är inte heller den unik för sin samtid.

Som en del i gasverksområdet har byggnaden ett stort industrihistoriskt värde. Stora delar av byggnaden upptas idag av produktionsteknisk utrustning och för att byggnaden ska få en ny, kostnadseffektiv användning behöver större delen av utrustningen plockas bort. Det är dock viktigt att spår av produktionen blir kvar så att byggnadens historia inte raderas.

Det samhällshistoriska värdet hänger till stor del samman med det interiöra miljöskapande värdet. Interiören speglar efterkrigstidens samhällsstruktur och syn på arbetskraftens olika värde. Dessa värden bedöms tillsammans vara stora och bör beaktas särskilt vid ombyggnad. Det arkitektoniska värdet väger till viss del lättare än det interiöra miljöskapande värdet eftersom det är idag är ovanligt med rumssamband som är så välbevarade från efterkrigstid.



Bild 95: Hus 21 sett från sydväst.



Bild 96: Hus 21 sett från sydväst.



Bild 97: Hus 21 sett från sydväst.

Källhänvisning

¹ Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 20 och Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

² Stockholms tekniska historia. 5, Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992 / redigerad av Björn Hallerdt ; under medverkan av Claës Lindroth - 1992. - ISBN: 91-7031-035-1 (inb) ,s. 42, 46

³ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

⁴ Gasverket i Värtan: årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst, [Ny utg.], Stockholmia i samarbete med Konsthögskolans arkitekturskola, Stockholm, 2006

Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

⁵ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

⁶ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

⁷ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

⁸ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

⁹ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

¹⁰ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende IV:556/65 och Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 1997-3241-20

¹¹ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 3:789/76

¹² Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 842-557-85

¹³ Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå\3982 Stockholms Energi Gas AB\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20 1

¹⁴ Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet/ 4820_19_sv, Hjorthagen 1:3 vättagasverket

¹⁵ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 1994-2219-20, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 1997-3241-20, Gasverket i Värtan: årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola,

Avd. för restaureringskonst, [Ny utg.], Stockholmia i samarbete med Konsthögskolans arkitekturskola, Stockholm, 2006

¹⁶ Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 3:784/76, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 842-557-85, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 1997-3241-20, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende IV:384/71, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende IV:556/65, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 1994-2219-20, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 3:573/79, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 43D2/53, Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 32D2/52

Källhänvisning bilder

Bild 1: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 2: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 3: Foto 2015-05-05, White arkitekter.

Bild 4: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 5: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 6-9: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 10-13: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 20

Bild 14: Stockholms stadsarkiv/frihamnen arkivdepå/2835B/BA21 1954-63

Bild 15: Foto 2015-05-05, White arkitekter.

Bild 16: Stockholms stadsarkiv/frihamnen arkivdepå/2835B/BA21 1954-63

Bild 17: Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet/ 4820_19_sv, Hjorthagen 1:3 värtagasverket

Bild 18: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende IV:556/65

Bild 19: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende IV:556/65

Bild 20: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå\2835B Stockholms Gas- och vattenverk, gasverksamheten\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20bf\F20bf 1 Bilder av byggnader mm

Bild 21: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 3:789/76

Bild 22: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå\3982 Stockholms Energi Gas AB\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20 2

Bild 23: Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet/4820_19_sv

Bild 24: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 25: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 26: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 27: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå\3982 Stockholms Energi Gas AB\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20 1

Bild 28: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 29-34: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 35: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 36: Ritning Koncept

Bild 37: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 38: Ritning Koncept

Bild 39: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 40: Ritning Koncept

Bild 41: Foto 2014-11-13, White arkitekter.

Bild 42: Ritning Koncept

Bild 43-46: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 47-50: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 20

Bild 51: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 52-55: Ritning Koncept.

Bild 56-58: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 59-61: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 62-64: Ritning Koncept.

Bild 65-67: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 68-69: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 70-72: Ritning Koncept.

Källhänvisning bilder

Bild 73-74: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 75-76: Ritning Koncept.

Bild 77-78: Stadsbyggnadskontoret, fastighet Hjorthagen 1:3, ärende 20D1/48

Bild 79-82: Ritning Koncept.

Bild 83-97: White/ Bjerking, 2014-11-13

Källor

Arkiv

Allmänna Topografiska Arkivet (ATA)

Stockholms Stadsarkiv (SSA)

Stockholms stadsbyggnadskontor (SBK)

Stockholms Stadsmuseum (SSM)

Litteratur

Andersson, Thorbjörn & Caldenby, Claes (red.), *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*, Bygghälsningsrådet, Stockholm, 1998

Gasverket i Värtan: årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst, [Ny utg.], Stockholmia i samarbete med Konsthögskolans arkitekturskola, Stockholm, 2006

Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903

Svenska gasverksföreningens årsbok., SGF, Stockholm, 1924-1967

Stockholms tekniska historia. 5, Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992 / redigerad av Björn Hallerdt ; under medverkan av Claës Lindroth - 1992. - ISBN: 91-7031-035-1 (inb)

Unnerbäck, R. Axel (2002). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.

Internetkällor

Checklista karaktärsdrag, Boverket (2015-02-25) <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/Kulturvarden/Exempel-/Checklista-karaktarsdrag/>

G Ferdinand Boberg, urn:sbl:17840, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ragnar Josephson.), hämtad 2015-02-27"

Granskade handlingar

Relationshandlingar plan, fasader och sektioner, daterade 2014-01-16, Koncept Stockholm

Lagstiftning

Jordabalken (1970:994).

KML, Kulturmiljölag (1988:950), tidigare Kulturminneslagen (1988:950).

MB, Miljöbalk (1998:808).

PBL, Plan- och bygglag (2010:900).

PBF, Plan- och byggförordningen (2011:338).

white